

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ ΚΡΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Ἀποτελεῖ ἀνάγκην τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης ἡ ἐκδοσις ἀποκατεστημένων κειμένων τῶν κρητῶν ποιητῶν τοῦ ΙΕ', ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος. Ἡ σύγκρισις τῶν μέχρι σήμερον γενομένων ἐκδόσεων πρὸς τὰς ἐκδόσεις τῶν κλασικῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος ἢ πρὸς τὰς ἐκδόσεις τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων ἄλλων χωρῶν, πείθει ὅτι ἐλάχισται ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὀριστικά. Δυσαναλόγως πολλὰ νοσοῦντα χωρία, πολλὰ τυπογραφικὰ λάθη, ἐσφαλμένη στίξις, καὶ περιπτώσεις κακῆς μεταγραφῆς καθιστοῦν τὴν ἀνάγνωσιν κοπιώδη καὶ τὴν κατανόησιν δυσχερῆ. Τὰ ἀνωτέρω μειονεκτήματα παρουσιάζουν ἀκόμη καὶ ἐκδόσεις τοῦ θεμελιωτοῦ καὶ πρωτεργάτου τῆς κρητικῆς φιλολογίας Στεφάνου Ξανθοῦδιδου, ἀκριβῶς διότι τὸ μέγιστον μέρος τῆς μέχρι σήμερον ἐργασίας πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ μόνου. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ὑπολειπομένων τὰ μετὰ τὸν Ξανθοῦδιδου ἐπιτευχθέντα φαίνονται μᾶλλον ἰσχνά, εἶναι δὲ λυπηρὸν ὅτι παραμένουν ἀδημοσίευτα καὶ ἄλλα ὑπ' αὐτοῦ κριτικῶς ἀποκατεστημένα κείμενα, τὰ ὅποια δὲν προέλαβε νὰ ἐκδώσῃ. Τὴν ἀναγκαίαν ἐργασίαν τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀνεκδότων καὶ τῆς ἐπανεκδόσεως τῶν λοιπῶν κρητικῶν ἔργων εἰς μόνον πνευματικὸς ὀργανισμὸς φαίνεται ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀναλάβῃ σήμερον: Ἡ Ἑταιρεία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν. Ἐλπίζω νὰ δυνηθῇ αὕτη συντόμως νὰ προγραμματίσῃ τὸ ἔργον καὶ νὰ προχωρήσῃ σταθερῶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν, καλοῦσα εἰς συνεργασίαν τοὺς ἐπιθυμοῦντας ἐκ τῶν εἰδικῶς ἀσχολουμένων.

Εἰς τὴν ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας «Κρητικὴν Ἀνθολογίαν» περιέλαβα ἀρκετὰς διορθώσεις μου ἐπὶ τῶν κρητικῶν κειμένων τοῦ ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνος¹. Αὗται μνημονεύονται εἰς τὰς κριτικὰς σημειώσεις τοῦ βιβλίου, συνοδευόμεναι, ὅπου τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον, μὲ βραχεῖαν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὸν διατιθέμενον χώρον ἐπεξηγήσιν. Κατωτέρω παρέχω καὶ ἄλλας διορθώσεις ὡς καὶ παρατηρήσεις χρονολογικὰς, ἐρμηνευτικὰς ἢ συγκριτικὰς, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εἶναι χρή-

¹) Ἐκ τῶν διορθώσεων αὐτῶν ἀτυχῆς ὑπῆρξεν ἡ μεταβολὴ τοῦ κλαδοτίζύμπανα τοῦ «Θυήνου τοῦ Φαλλίδου» (Κρητικὴ Ἀνθολογία, σελ. 149, στ. δ) εἰς κλαπατισίμπαλα. Ὁ τύπος κλαδοτίζύμπανα ὀρθῶς ἔχει καὶ ἀπαντᾷ καὶ ἄλλαχού. Π.β. Φ. Κουκουλές, Συμβολὴ εἰς τὴν Κρητικὴν Λαογραφίαν ἐπὶ Βενετοκρατίας, ΕΕΚΣ, Γ', σελ. 21, σημ. 3.

σιμοὶ διὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἢ μελέτην τῶν κειμένων καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὰ προβλημάτων.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΑΧΛΙΚΗΣ

Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ ἔργου τοῦ Στεφάνου Σαχλίκη παρέχεται ἀξιόλογος *terminus post quem* ἐκ τοῦ σαφοῦς, ὡς πιστεύω, ὑπαινιγμοῦ τῆς συφιλίδος. Προσπαθῶν ὁ Σαχλίκης νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὰς ἐλευθερίους γυναῖκας τὸν νέον Φραγκισκῆν^{*)} λέγει ὅτι οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτὰς χάνουν τὴν περιουσίαν των, μερικοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν καθίστανται λεπροὶ καὶ λωβοὶ καὶ φθείρουν τὴν «νιότην» των. Wagner, *Carmina graeca medii aevi, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι κυροῦ Στεφάνου τοῦ Σαχλήκη*, σελ. 77, στ. 346 - 7:

*καὶ μερικοὶ λεπριάζουσιν καὶ μερικοὶ λωβιάζουν
καὶ ἄφ' τὴν λωβάδα τὴν πολλὴν τὴν νεότην τως διαβάζουν.*

*Ὅτι διὰ τοῦ ὄρου *λωβάδα* νοεῖται ἡ σύφιλις πείθει ἢ «Γαδύρου Λύκου κι Ἰλουποῦς διήγησις ὄραϊα», Wagner, *Carmina*, σελ. 124 ἐξ. στ. 510, ἐνθα λέγεται *καὶ φραντζιασμένη καὶ λωβή*.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ σύφιλις μετεδόθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἐκ τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἡ δὲ πρώτη βεβαία ἐμφάνισις αὐτῆς ἐσημειώθη κατὰ τὸ 1493 εἰς ἰσπανοὺς ναύτας καὶ τὸ 1495 εἰς τὰ παρὰ τὴν Νεάπολιν γαλλικὰ στρατεύματα, ὁπόθεν μετεδόθη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς διάστημα ὀλίγων ἐτῶν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην. Ἄρα ὁ Σαχλίκης ἔγραφε ταῦτα τοῦλάχιστον ἔτη τινὰ μετὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς νόσου ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ὁ δὲ σαφὴς συσχετισμὸς αὐτῆς πρὸς τὰς κοινὰς γυναῖκας, δεικνύει ὅτι ἱκανὰ ἔτη εἶχον μεσολαβῆσει, διότι κατ' ἀρχὰς ἡ σύφιλις εἶχε θεωρηθῆ συνήθης ἐπιδημικὴ νόσος καὶ μόνον βαθμηδὸν κατενοήθη ὁ ἀφροδίσιος χαρακτῆρ της. Ὅτι ὁ Σαχλίκης δὲν χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον *σύφιλις*, δὲν εἶναι περιέργον, ἀφοῦ μόνον ἀπὸ τοῦ 1530 διεδόθη ὁ ὄρος, ἐκ σχετικῶν ἔργων τοῦ Fracastorius. Πρῶτερον ἐκαλεῖτο ἐκ τοῦ πρώτου εὐρωπαϊκοῦ τόπου προελεύσεως νόσος τῆς Νεαπόλεως καὶ κυρίως γαλλικὴ νόσος (ἐκ τῶν γάλλων στρατιωτῶν τοῦ Καρόλου VIII, οἱ ὅποιοι

*) Πρόκειται περὶ τοῦ βενετικοῦ ὀνόματος *Franceschin*, ὑποκοριστικοῦ τοῦ *Francesco*. Τὸ θηλυκὸν *Φραντζισκίνα* ἀπαντᾷ ὁμοίως παρὰ Σαχλίκη, Wagner, *Carmina*, σελ. 98, στ. 543. Πβ. τὸ σημερινὸν κρητικὸν ἐπίθετον *Φραγκισκινάκης*. Πβ. καὶ Legrand, *Γραφαὶ κ.λ. Στεφάνου τοῦ Σαχλήκη*, Παρίσι, 1871, (Coll. de Mon. n. 15), σελ. 2, σημ. 2, διὰ τὸ ὄνομα.

ἐπολιόρχουν τὴν Νεάπολιν): Malfrancese, Morbus gallicus, the French pox, (πβ. τὸ ἄνωτέρω «φραντζιασμένη») ³.

Ὁ Cantarella («Μύσων», Ζ', 1938, σελ. 78 - 9 καὶ σημ. 10) τοποθετεῖ τὴν πιθανὴν χρονολογίαν γεννήσεως τοῦ Σαχλίκη εἰς τὸ 1425, ἀκολουθῶν τὸν Συνόδ. Παπιδημητρίου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἢ ἐκ τοῦ αὐτοῦ παραινετικοῦ ποιήματος τοῦ Σαχλίκη φράσις *μανδάτον θλιβερόν ἀπὸ τῆς Ρωμανίαν* (Wagner, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 75, στ. 327) ἀποτελεῖ ὑπαιγιμὸν τῆς Ἀλώσεως ὡς προσφάτου. Ἡ χρονολογία αὕτη φαίνεται πολὺ ὑψηλὴ, καὶ ἄλλως τὸ ἐκ Ρωμανίας «μανδάτον» ἠδύνατο νὰ ἀποτελῇ παροιμιώδη φράσιν ἱκανὸν χρόνον ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως. Πάντως αἱ πρὸς τὸν Φραντζισκὴν «ἐρμηνεῖαι» ἀποτελοῦσαι ἔργον τῆς ὄριμου ἡλικίας τοῦ Σαχλίκη, (πβ. Cantarella, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 81), ἐγράφησαν ἀρκετὰ ἔτη μετὰ τὸ 1493 ⁴.

Ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ Σαχλίκη, παρατηρῶ τὰ ἑξῆς: Ὁ Cantarella (ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 78, σημ. 8) γράφει: «Ὅτι ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν ἀν μὴ εὐγενῆ πάντως καλῆς κοινωνικῆς καὶ οικονομικῆς τάξεως δυνάμεθα νὰ τὸ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς προστασίας, τὴν ὁποῖαν παρέσχεν εἰς τὸν Στέφανον ὁ Κυβερνήτης τῆς νήσου, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ γονεῖς του τοῦ ἀφῆκαν κληρονομίαν κ.λ.». Ἄλλ' ὅτι ὁ Σαχλίκης ἀνῆκεν εἰς οἰκογένειαν τιμαριωτικὴν δεικνύει ἡ μνεῖα τοῦ φεουδαλικοῦ τέλους, ἥτοι τοῦ καταβαλλομένου ὑπὸ τῶν παροίκων ποσοστοῦ τῆς παραγωγῆς εἰς τὸν γαιοκτήμονα, τῆς *ἐντριτεῖας*, (Συνόδ. Παπαδημητρίου, Ἀφήγησις Παράξενος, στ. 155). Καὶ ἡ ὄλη περιγραφὴ τῆς ζωῆς τοῦ χωρίου, αὐτ. στ. 115 ἑξ., τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τῶν εἰσοδημάτων καὶ τῶν μύλων, φέρει εἰς τὸν νοῦν τὸν βίον τῶν κρητῶν γαιοκτημόνων. Ὁ Σαχλίκης δὲν μετέβη εἰς τὸ χωρίον, ὡς ποίμῆν, καὶ δὲν καταφέρεται εἰς τὸ ἔργον του κατὰ τῶν ποιμένων, ὡς λέγει ὁ Cantarella, (ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 79), ἀλλὰ μετέβη εἰς τὰ κτήματά του, ὅπου παρεδόθη εἰς τὸ πάθος τοῦ κυνηγίου διὰ προσωπικὴν τέρψιν. Αἱ δὲ κατηγορίαι του στρέφονται ὄχι κατὰ τῶν συναδέλφων του ποιμένων, ἀλλὰ κατὰ τῶν δουλοπαροίκων του χωρικῶν ⁵.

³) Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς νόσου, βλ. The Encyclopedia Americana, Americana Corporation, New York - Chicago, 1948, ἀρθρ. *Syphilis*, καὶ Λεξικὸν Ἑλευθεροῦδάκη, Σύφιλις.

⁴) Ὁ Legrand, Coll. de Mon. n. 15, σελ. 9, ἐτοποθετεῖ τὸν Σαχλίκην πρὸς τὸ μέσον τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος.

⁵) Ὁ Gerland ἀναφέρει μεταξὺ «τῶν σημαντικωτέρων οἰκογενειῶν τοῦ XIV καὶ XV» αἰῶνος καὶ τινὰ *Σαλίχην* (*σαλὸς* = *σαχλὸς*) λεγέα καὶ συμβολαιογράφον, Histoire de la Noblesse Cretoise, σελ. 64. Σαχλίκαι ὡς ἐλεύθεροι καλλιτεργηταὶ μνημονεύονται εἰς συμβόλαιον τοῦ 1618, Χρῆστ. Κρήτη Β', 1913, σελ. 354 - 5.

Wagner, Carmina Graeca, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι, σελ. 62, ἔξ., στ. 20 :

δέντρον ροζιάρικον καὶ κυρτόν.

ἽΟ στίχος διωρθώθη ὑπὸ τοῦ Ξανθοῦδίδου («Βυζαντίς», Α', 1909, σελ. 343) εἰς *δέντρον ροζιάρικον κυρτόν* διὰ τὸν λόγον ὅτι «δὲν δύναται νὰ λεχθῆ *δέντρον ροζιάρικον*». Ἐν τούτοις ὁ τύπος καλῶς ἔχει, ἀφοῦ ὁ Κορνάρου (Ἐρωτόκριτος, Β 2332) λέγει *ἄλογο φοβιτάρι ἀντὶ φοβιτάριον*.

Αὐτόθι, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι ἔτι καὶ ἀφηγήσεις, σελ. 79 ἔξ., στ. 510 :

δοῦ ἵκαμε μὲ τὸν κυρτόν Τρίτζουλον τὸ παιδάκιν.

ἽΟ λόγος περὶ «πολιτικῆς», δηλαδὴ ἑλευφρᾶς γυναικός. ἽΟ ὑπὸ τοῦ Ξανθοῦδίδου («Βυζαντίς», Α', 1909, σελ. 358) διωρθώθη οὕτω :

δοῦ ἵκαμε μὲ τὸν κῆρ τὸν Τρίτζουλον κ.λ.

ἽΟ ἄλλ' οὕτω καὶ τὸ μέτρον καὶ ἡ ἔννοια καταστρέφεται. *Κυρτός*· εἶναι ὁ σήμερον λεγόμενος *καμπούρης*, καὶ *κυρτός Τρίτζουλος* εἶναι ἀπλῶς ὁ *καμπούρης Τρίτζουλος*. ἽΟ σημασία τοῦ *κυρτός* φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρω παραδείγματος *δέντρον κυρτόν*.

ἽΟ ἄλλα παράλληλα τοῦ ζεύγους *κυρτός - καμπούρης* ἔχομεν τὰ ἔξῃς : *ἀκριβός - τσιγκούνης, δωριανὰ - τζάμπα, μεθυσιτῆς - μπεκοῦης, ξεφαντωτής, περιδιαβαστής, χαροκόπος* καὶ τὰ ἀντίστοιχα ῥήματα *ξεφαντώνω, περιδιαβάζω, χαροκοπίζω - γλεντζές, γλεντῶ, ὀκνιάρης - τεμπέλης*. ἽΟ τοὶ εἰς τὰς ἀνωτέρω περιπτώσεις αἱ ἑλληνικαὶ λέξεις, αἱ ὁποῖαι ἐσώζοντο ἀκόμη κατὰ τὸν χρόνον ποιήσεως τῶν κρητικῶν ἔργων, ἔξεβλήθησαν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ὑπὸ τῶν ἀντιστοίχων τουρκικῶν*. Εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ πολὺ μεγαλυτέρα παραστατικότης τῶν ἑλληνικῶν, διατηρουσῶν πλήρως τὴν ἐτυμολογικὴν τῶν διαφάνειαν.

Αὐτόθι, στ. 518 - 9 :

*ἽΟ Εχρώσει μου δυὸ πέσπυρα, ὀρίζω τὴν νὰ τὰ ἽΟ βρη
ἐκείνη μοῦ ἽΟ πεν «ἄφεις τα καὶ τρῖψε τὸ σινιάβρι».*

ἽΟ ὁρθῶς ὁ Ξανθοῦδίδης («Βυζαντίς», Α', 1909, σελ. 359) λέγει ὅτι

*) Δυὸ ἐκ τῶν ἀνωτέρω λέξεων συνδυάζονται εἰς παλαιὰν κρητικὴν παροιμίαν : *τῶν ἀκριβῶ τὰ πράματα τὰ τρῶν οἱ χαροκόποι*. ἽΟ τοὶ οἱ παρατεθεισὶ ἀνωτέρω λέξεις εἶναι τουρκικαὶ μὲ ἐβεβαίωσεν ὁ φίλος κ. Νικόλαος Σταυρινίδης τοῦ Τουρκικοῦ Ἀρχείου ἽΟ Ἡρακλείου. Τὸ *τσιγκούνης* δέον κατ' αὐτὸν νὰ συναφθῆ πρὸς τὸ τουρκικὸν *τσιγκιανέ*, ὅπερ καὶ λέγεται ἐν Κρήτῃ.

πρόκειται περὶ τοῦ σπόρου τοῦ σινάπεως τοῦ προοριζομένου διὰ καταπλάσματα ἢ «συναπισμούς». Ἡ φράσις ἔχει ἀκριβῶς τὴν ἴδιαν σημασίαν μὲ τὸ σημερινὸν «βράσε ρῦζι».

Αὐτόθι, στ. 530 - 1 :

*Ἡ Νικολέττα ἔπεσωσεν, ὁποῦ τὴν ἐκοιμήθη
ὁ ἄτυχος ἐπίσκοπος καὶ δὴ τὴν ἐνθυμήθη.*

Πρέπει νὰ γράψωμεν καὶ δὲν τὴν ἐνθυμήθη.

Αὐτόθι, στ. 532 - 4 :

*Καὶ τὴν Χριστίαν ἐσυρνεν καὶ λέγαν παραμύθιν
καὶ λέγαν διὰ πολιτικὸς τὸ ποιὸς καὶ ποιδά γαμήθη
καὶ γὰρ ὅτεκα νὰ τὲς γροικῶ κι ὄντα μὲ νοστιμήθη.*

Ὁ Ξανθουδίδης (ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 359) προτείνει κι ὄντας ἤτοι καὶ ὄντως, νομίζω ὁμως ὅτι πρέπει νὰ γραφῆι κ' εἶντα μὲ νοστιμήθη! δηλαδή «καὶ πόσον μοῦ ἤρεσεν», ἐννοουμένου «νὰ τὰς ἀκούω». Τὸ εἶντα εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν Σαχλίην, (πβ. W. σελ. 75, στ. 324, εἶνά ἔχεις).

Αὐτόθι, στ. 540 :

*Ἐκεῖ ἔφθασε τοῦ Φραντζεσκῆ πουιάννα ἡ γυναῖκα,
εἶχεν ἐντάμα μετ' αὐτῆς πολιτικὸς καὶ δέκα.*

Νομίζω ὅτι ὀρθότερα εἶναι ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος M (τοῦ Montpelier), τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα ὁ ἐκδότης: τοῦ Φραντζεσκῆ τοῦ Τάνας ἡ γυναῖκα. Εἶναι δηλαδή τὸ Τάνας ἐπίθετον τοῦ Φραντζεσκῆ, ὃ δὲ ἀκριβῆς προσδιορισμὸς τοῦ προσώπου φαίνεται ἀπαραίτητος ἀφοῦ καὶ προκειμένου περὶ ἄλλων ἀνδρικῶν προσώπων παραθέτει ὁ Σαχλίης ἢ τὸ ἐπίθετον ἢ χαρακτηριστικὸν γνῶρισμα μὴ ἀφήνον ἀμφιβολίαν διὰ τὴν ταυτότητα τοῦ προσώπου. Τὸ ἐπίθετον τοῦ Φραντζεσκῆ τούτου πιθανῶς συνδέεται πρὸς τὴν Τάναν, (πβ. Wagner, σελ. 128, στ. 161).

Ὁ δευτέρως τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων στίχων διαφωτίζεται ἐπίσης ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ ἰδίου κώδικος M: κὰν ἐνδέκα. Ἀντὶ καὶ δέκα πρέπει λοιπὸν νὰ γράψωμεν κὰν δέκα.

Αὐτόθι, στ. 549 - 551 :

*κ' ἡ Τζηλοπέφτη ἐφώναξε: «βλέπετέ τὴν μὴν κλέψη
κι ἂν εἶχε λύπην ἢ αἰδοῦ νὰ ἔμπῃ νὰ μεσιτέψη,
τοῦ Τζημαδούρου ἢ ἀδελφῆ τὴν ἤθελεν παιδέψει.*

Εἶναι φανερόν, νομίζω, ὅτι λόγοι τῆς Τζηλοπέφτης εἶναι μόνον τὸ «βλέπετέ τὴν μὴν κλέψη», ἐνῶ τὰ ἐπόμενα εἶναι λόγοι τοῦ ποιητοῦ. Γραπτῶν ἐπίσης, ἂν εἶχε λείπειν ἢ Ἀἰδοῦ. Ἡ ἔγνοια εἶναι ὅτι ἂν ἔ-

λειπεν γυνή τις ὀνομαζομένη οὔτω, ἡ ὁποία ἐπενέβη, ἡ ἀδελφή τοῦ Τζημαδούρου θὰ ἐτιμῶρει διὰ χειροδικίας τὴν ὑποπτον κλοπῆς, ἢ τὴν ἄλλην, ἡ ὁποία ἐξεστόμισε τὴν ὕβριν.

Συνοδῆς Παπαδημητρίου, Στεφάνου Σαχλίκη, Ἀφήγησις παράξενος, Ὀδησσός, 1896, στ. 135 - 6 :

*Ὅλοι ἐκουρεῦαν πρόβατα κ' ἐγὼ ἐδικούς μου σκύλους,
ὄλοι εἶχαν τυρομύζηθρα κ' ἐγὼ εἶχα μαύρους σκύλους.*

Πιθανῶς εἰς τὸν δευτέρον στίχον πρέπει νὰ γράψωμεν ἀντὶ σκύλους : ψύλλους.

Αὐτόθι, στ. 220 : Ὁ Σαχλίκης περιγράφων τὴν ζωὴν τῶν χωρικῶν ἀναφέρει τὰ θέματα τῶν συζητήσεών των καὶ τὰς ψευδολογίας των :

*« Πολλὰ φασούλια ἐφέρασιν, πολλὰ κουκκιά καθόλου,
πᾶσα καλὸν ἐγέμωσεν ὁ φόρος ἀποβόλου».*

Οἱ στίχοι αὐτοὶ δὲν εἶναι νοητοὶ εἰς τὸν ἀγνοοῦντα ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν παρήγοντο ἐπαρκῆ ὄσπρια εἰς τὴν Κρήτην, καὶ εἰσήγοντο ἔξωθεν. (Πβ. Ξηρουχάκης, Τὸ ἐμπόριον τῆς Βενετίας κ.λ., ΕΕΚΣ, Γ' (1940), σελ. 291).

Αὐτόθι, στ. 748 - 9 :

*Ἐμπῆκεν ἡ Μαροῦλα μας τοῦ Νικολέττου Ἀβράμου
καὶ λέγει : ἀρχόντισσες καλές, δὲν ἤμπορῶ νὰ δράμω.*

Ἀντὶ Ἀβράμου γρ. Ἀβράμο, πβ. αὐτ. σελ. 73 : Νικολὸ Ἀμπράμο καὶ στ. 724 : τοῦ Γεώργη Ρόσοο. Ἐνίστε σχηματίζεται καὶ σήμερον οὔτω ἐν Κρήτῃ ἡ γενικὴ τῶν δευτεροκλίτων κυριῶν ὀνομάτων.

Αὐτόθι, στ. 860 - 1 :

*Ὁρέγομον νὰ περπατῶ στὰ πολιτικαρεῖα
κι ὄσους κοπέλλους ἔβγανα, ὄλους τοὺς ἐπροσκάλουν.*

Ἴσως ἀντὶ ἔβγανα γρ. ἔβλεπα.

Αὐτόθι, στ. 869 - 70 :

*Ἐγὼ ὄντε βρέχη καὶ βρονιᾶ, ἀστράφτη καὶ χιονίζη,
(σκ)ολάζω μὲ πολιτικὲς μαζώνω καὶ γαμοῦν τες*

Τὸ γγ. ἔχει κατὰ τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἐκδότου : ολάζω με πολ. Πιστεῖν ὅτι πρέπει νὰ γραφῆ : κολάζομαι, πολιτικὲς μαζώνω κ.λ. Τὸ ρῆμα ἀπαντᾶ καὶ ἄλλοτε εἰς τὸν Σαχλίκην, Wagner, Carmina σελ. 63, στ. 11.

ΕΡΩΦΙΛΗ

Ἡ ἔκδοσις τοῦ δράματος ὑπὸ τοῦ Ξανθουδίδου, γενομένη ἐν σπουδῇ, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀριστική. Ἰσχύουν καὶ δι' αὐτὴν τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω, ἀκόμη δὲ ἀπαντοῦν πολλαὶ χασμωδίαι, μὴ βαρύνουσαι τὸν ποιητὴν, ἀφοῦ συστηματικῶς ἀποφεύγει τὴν χασμωδίαν. Εἰς ὠρισμένα σημεῖα ἡ ἔκδοσις Σάθα παρέχει καλύτερον κείμενον, ὡς παρητήρησεν ἤδη ὁ Κριαρᾶς ἀποκαταστήσας τινὰ ἐξ αὐτῶν (ΕΕΒΣ, ΙΑ' (1935), σελ. 239 ἑξ.)¹.

Πρόλ. Α', στ. 11 - 13. Ὁ Ξανθουδίδης, κατὰ τὸν Σάθαν γράφει:

...τὰ πάθη μου κ' οἱ πόνοι μου οἱ περισσοί
τούτη κ' ἐμένα κάμασι τὸ νοῦ μου νὰ γεννήσῃ
τὴν τραγωδία ἄξιο ποίημα τῆς τύχης μου ν' ἀφήσω.

Ὁ τελευταῖος στίχος εἶναι κακότεχνος καὶ χωρὶς νόημα. Ἡ ἔκδοσις 1772 ἔχει ὀρθῶς τὴν τραγωδιᾶξιο κατὰ συνίτησιν. Γραπτέον:

τὴν τραγωδιὰ ἄξιο ποίημα τῆς τέχνης μου ν' ἀφήσω.

Ποίημα τῆς τύχης δὲν σημαίνει τίποτε, *κωμωδιὰ* δὲ καὶ ὄχι *κωμωδία* λέγει καὶ ὁ Φώσκολος («Φορτουναῖος», Πρόλ. ποιητοῦ, στ. 36, Πρόλ. Τύχης, στ. 132, καὶ Ε 412). Πβ. ἀκόμη *μαρτυριά* καὶ ὄχι *μαρτυρία* εἰς «Ζήνωνα» Ε 383, *αἰτία* καὶ ὄχι *αἰτία* εἰς «Ἐρωφίλην» Γ 295 καὶ εἰς τὸν «Γύπαριν» πολλαχοῦ. (Βλ. τὰ συλλεγόμενα ἀπὸ τὸν Μ. Μανούσακην παραδείγματα, ΕΕΚΣ, Δ' (1941), σελ. 256).

Αὐτόθι, Πρόλ. τοῦ Χάρου, στ. 61 ἑξ. Εἰς τοὺς ὠραίους στίχους, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Χάρους ὑπενθυμίζει εἰς τοὺς θεατὰς τοῦ δράματος τὸ πλῆθος τῶν θινόντων φίλων καὶ συγγενῶν των, δὲν ἀποκλείεται νὰ ὑπάρχῃ ὑπαινιγμὸς τῆς τρομερᾶς πανώλους τῶν ἑτῶν 1592 - 5, ἡ ὁποία ἐξωλόθρευσε μέγαν ἀριθμὸν κατοίκων τοῦ Χάνδακος (Βλ. Σπανάκης, Μνημεῖα Κρητικῆς Ἱστορίας, ΙΙΙ, σελ. 64 ἑξ.). Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν παραδεδομένην χρονολογίαν ποιήσεως τῆς Ἐρωφίλης περὶ τὸ 1600, καὶ μάλιστα, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδειχθῇ, θὰ παρείχε *terminum post quem*.

Αὐτόθι, Α 95 ἑξ.:

Μ' ὄλον ἐτοῦτο δὲ μπορῶ παρὰ τὰ βάσανά μου
χωσμένα πάντα νὰ κρατῶ στὴ δόλια τὴν καρδιά μου,
γιατὶ σὲ κάποιον φταίσιμον ἔπεσα ἀπατός μου,
λογιάζοντάς το μοναχὰς θαμπώνεται τὸ φῶς μου.

¹) Διορθώσεις μου εἰς τὴν «Ἐρωφίλην» ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», Η' (1954), σελ. 133 - 4.

Ἡ χασμωδία τοῦ τρίτου στίχου εἶναι ἀπαράδεκτος διὰ τὸν Χορτάτζην, ἐκτὸς δὲ τούτου παραμένουν ἀσύνδετοι αἱ φράσεις αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὸν τρίτον καὶ τέταρτον στίχον, ἐνῶ τιαυῦτα ἀσύνδετα δὲν ἀπαντοῦν εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν συνθετικὸν ὕφος τοῦ ποιητοῦ. Γραπτέον λοιπόν :

*γιατὶ σὲ κάποιον φταίσιμον ἔπεσα, κι ἀπατός μου
λογιάζοντάς το μοναχὰς θαμπώνεται τὸ φῶς μου.*

Προσδιορίζει λοιπόν τὸ ἀπατός μου τὸ λογιάζοντας καὶ ὄχι τὸ ἔπεσα καὶ ἡ φράσις γίνεται ἐντελῶς λογικὴ. Ὁ Πανάρετος ἀπορεῖ καὶ ὁ ἴδιος διὰ τὸ σφάλμα του.

Αὐτόθι, Α 274. Ὁ Πανάρετος ἐξομολογούμενος εἰς τὸν φίλον του Καρπόφορον τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔρωτός του πρὸς τὴν Ἐρωφίλην καὶ διηγούμενος πῶς κατὰ τὸν πρόσφατον πόλεμον ἐπεξήτησε τὸν θάνατον, διὰ νὰ λυτρωθῇ ἀπὸ τὸ χωρὶς ἐλπίδα πάθος του, λέγει :

*Γιὰ κείνον (οὐδ.) ἐβουλήθηκα νὰ σκοτωθῶ, γιὰ κείνο
στὸν πόλεμ' ὀλομόναχος νὰ ἔμπω μὴδὲ κρίνω
γυρεύοντας τὸ θάνατο κ.λ.*

Νὰ ἔμπω μὴδὲ κρίνω δὲν ἔχει νόημα. Ὁ Ξανθουδίδης εἶχε προτείνει τὴν γραφὴν : νὰ ἔμπω μέσα κρίνω (Byz. Neugr. Jahrb., 2 (1921), σελ 84) Τὴν γραφὴν αὐτήν, ἐπίσης ἐλαττωματικὴν, δὲν ἠκολούθησεν εἰς τὴν ἔκδοσιν προτιμήσας νὰ γράψῃ ὡς ὁ Σιάθας, ὁ ὁποῖος πάλιν ἠκολούθει τὸν Γραδενίγον. Τὴν ὀρθὴν γραφὴν παρέχει τὸ χγ. τοῦ Μονάχου, (βλ. τὸ ὑπόμνημα τοῦ ἐκδότου), νὰ μπαίνω μιδε κρίνω, καὶ τὸ χωρίον μὲ μικρὰν μεταβολὴν μεταγράφεται :

*Γιὰ κείνον ἐβουλήθηκα νὰ σκοτωθῶ, γιὰ κείνο
στὸν πόλεμ' ὀλομόναχος νὰ μπαίνω μ' εἶδες, κρίνω.*

Δηλ. «ἐνεκα τούτου μὲ εἶδες, νομίζω, νὰ εἰσέρχωμαι εἰς τὴν μάχην μόνος». Ὑπαινίσσεται ὁ Πανάρετος ὅτι ὁ φίλος του ὡς αὐτόπτης μάρτυς τὸν εἶδε νὰ ἐπιζητῇ τὸν θάνατον, καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιωῖ ὁ Καρπόφορος λέγων (Α 355):

*γιατ' εἶδα μὲ σε πλέα
νὰ κάμης πράματα φοικτὰ παρὰ τὸν Ἀχιλλέα·*

Τὸ κρίνω μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ νομίζω ἀπαντᾷ καὶ ἄλλοῦ εἰς τὸν Χορτάτζην (Ε 277). Πολὺ ἀνάλογος εἶναι ἡ διόρθωσις τοῦ Ξανθουδίδου (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 76) εἰς τὸν «Γύπαριν» (Πρόλ. Ἡλίου, στ. 151), μ' εἶδε, κρίνω ἀντὶ μὴδὲ κρίνω.

Αὐτόθι, στ. Α 309 ἐξ. :

*Βασιλιοπούλα μ' ἀκριβή κι ὁμορφοκαμωμένη,
καὶ πλιά ἀπὸ τς ἄλλες κορασὲς τοῦ κόσμου τιμημένη,
καθὼς πάντα ἔμου σκλάβος σου καὶ δοῦλος μπιστικὸς σου
οὐδ' ἓνα πρᾶμα ἔκαμα δίχως τὸν ὄρισμό σου,
δὲν εἶν' πρεπὸ μοῦ φαίνεται καὶ τώρα νὰ θελήσω
νὰ ἔμω στὴ γιόστρα, θέλημα δίχως νὰ σοῦ ζητήσω.*

Πρέπει νὰ γράψωμεν κι οὐδ' ἓνα πρᾶμα ἔκαμα, διότι ἡ φράσις ἀνήκει εἰς τὴν ἐξηρημένην πρότασιν τὴν εἰσαγομένην διὰ τοῦ καθὼς καὶ προσδιορίζει τὴν μόνην κυρίαν πρότασιν τοῦ χωρίου δὲν εἶν' πρεπὸ κ.λ. Δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ ἐτέρας κυρίας προτάσεως, διότι οὕτω θὰ εἴχομεν δύο κυρίας προτάσεις ἀσυνδέτους, πρᾶγμα ἐντελῶς ἀσύνηθες διὰ τὸν λόγον τοῦ Χορτάτζη, ἀλλὰ καὶ διότι λογικῶς ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν συμπεριφορὰ τοῦ Πανάρετου αἰτιολογεῖ τὴν ἀπόφασιν νὰ ζητήσῃ καὶ τώρα τὴν ἄδειαν τῆς Ἐρωφίλης πρὶν ἐνεργήσῃ. Ἐντελῶς ἀνάλογος εἶναι ἡ εὐθύς κατωτέρω (Α 325 ἔξ.) ἀπαντῶσα σύνταξις :

*Καθὼς τὴ θάλασσ' ἄνεμος δύνεται καὶ φουσκώνει,
καὶ ἰθυμωμένα κύματα γιαμιὰ γιαμιὰ σηκώνει,
τέτοιαι λογῆς καὶ τὴν καρδιά κ.λ.*

Αὐτόθι, Α 319 - 324 :

*Ἵς τοῦτα τὰ λόγια συντηρῶ δυὸ τρεῖς φορὲς κι ἀλλάσσει
τὸ πρόσωπό τζη τ' ὁμορφο, κι ἂν εἶδες τὸ θαλάσσι,
τὸ πῶς κτυπᾷ κιαμιὰ φορὰ κάτω στὸ περιγιάλι,
ὄντα μὲ δίχως ἄνεμο καὶ δίχως πείραξη ἄλλη,
τέτοιαι λογῆς τὸ σιῆθος τση τὸ μοσκομυρισμένο
δυὸ τρεῖς φορὲς ἐκτύπησε τοῦ πόθου πληγωμένο.*

Οὐδεμία χρονικὴ πρότασις ὑπάρχει εἰς τὸ χωρίον ἀρχομένη διὰ τοῦ ὄντα. Πρέπει λοιπὸν νὰ γραφῆ ὄντα, (μετοχὴ τοῦ εἶμαι, παλαιὸς τύπος ἀντὶ ὄντας). Ἡ μετοχὴ αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὸ θαλάσσι. «Ἐὰν εἶδες τὴν θάλασσαν, πῶς κτυπᾷ κ.λ. ὅταν εἶναι χωρὶς ἄνεμον...».

Αὐτόθι, Α 367 ἔξ. : Δικαιολογούμενος ὁ Πανάρετος ὅτι δὲν προσέφερον εἰς τὴν Ἐρωφίλην τὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν εἰς τὸ κονταροκτύπημα, προσθέτει :

*Τὸ ἔκαμα, πράματα γιατί δὲν εἶναι κορασιδῶ,
μ' ἀντὶς ἐκεῖνα τὴν ψυχὴ καὶ τὸ κορμί μου δίδω,
τῆς ἀφεντειᾶς σου χάρισμα, πρόθυμα πάντα ὁμάδι
Ἵς πᾶσα μικράκι σου ὄρισμὸ νὰ κατεβῶ στὸν ἘΑδη.*

Ἡ λέξις ὁμάδι καθιστᾷ βέβαιον ὅτι εἰς τὴν τελευταίαν πρότασιν τὰ

ὑποκείμενα εἶναι δύο, ἡ *ψυχὴ* καὶ τὸ *κορμί*: ἐπομένως τὸ ῥῆμα πρέπει νὰ τεθῆ κατὰ πληθυντικόν: νὰ *κατεβοῦ στὸν Ἄδη*.

Χορικὸν Ἔρωτος, Α 591 ἔξ.:

Mállios τὰ τόσα βρόγια τὰ δικά σου
γλυκιά, καὶ μετ' αὐτὰ τόση ἔχου χάρη,
π' ὅποιο κι ἂν ἔμπερδέσα φχαριστᾷ σου.

Τὸ ἀνώμαλον καὶ ἀσαφὲς χωρίον προσεπάθησε νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ Α. Πολίτης («Ἑλληνικά», 12 (1951), σελ. 148). Τοῦ *ἔχου χάρη* τὸ ὑποκείμενον βεβαίως μόνον τὰ βρόγια δύναται νὰ εἶναι, (πβ. ἄνωτ. Α 589: *τόση χάρην ἔχουν τ' ἄρματα σου*), καὶ ὄχι οἱ ἄνθρωποι, διότι θὰ ἦτο κακόζηλος ἢ συνελγὴς ἐναλλαγὴ τῶν ὑποκειμένων, ἢ ἐπανάληψις τῆς ἐκφράσεως *ἔχου χάρη* πρῶτον διὰ τὸν ἔρωτα, εἶτα διὰ τοὺς δούλους τοῦ ἔρωτος, καὶ ἢ ἐκφρασις τῆς γενικῆς καταστάσεως πρῶτον διὰ τοῦ γ' πληθυντικοῦ *ἔχου* (γαλλ. *on*, γερμ. *man*), καὶ εὐθὺς κατωτέρω διὰ τοῦ *ὅποιο κι ἂν*. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ ὑποκ. τοῦ *ἔχου χάρη* εἶναι τὰ βρόγια, δὲν δύναται τὸ *μετ' αὐτὰ* νὰ ἀναφέρεται εἰς τὰ βρόγια· δὲν θὰ εἶχε καμίαν ἔννοιαν ἢ φράσις «τὰ βρόγια ἔχουν χάρη μ' αὐτά». Ἀντὶ *μετ' αὐτὰ* ἀσφαλῶς πρέπει νὰ γράψωμεν *μετ' αὐτὸ* καὶ νὰ νοήσωμεν «μὲ τὴν γλυκύτητα».

Ἄλλ' ἢ μελέτῃ τοῦ χωρίου πείθει ὅτι τοῦτο καὶ ἄλλως πάσχει. Ἡ γραφὴ τὰ τόσα πιθανῶς εἰσήχθη ἀπὸ τὸν Γραδενίγον τὸν ὅποϊον ἠκολούθησαν ὁ Σάββας καὶ ὁ Ξανθουδίδης. Ἄλλ' ἢ κριτικὴ δὲν δύναται νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψει, ἐφ' ὅσον τὸ χωρίον δὲν ἱκανοποιεῖ, ὅτι τὰ σωζόμενα *χγ.* δὲν στηρίζουν τὴν γραφὴν αὐτήν. Οὕτω τὸ *χγ.* Μονάχου (Cod. Graecus 590, βλ. ὑπόμν. Ξανθουδίδη) ἔχει:

μὰ λύστα σὰν τὰ βρόγια.

Τὸ *χγ.* Legrand (Bibliothèque grecque vulgare, II, Paris, 1881, σελ. 340 ἔχει:

*maglios ossa ta uroghia ta edhicassu*⁹

Τὴν λύσειν παρέχει, νομίζω, τὸ σ ἂν τοῦ *χγ.* Μονάχου, τὸ ὅποϊον ἔχρησίμευσε καὶ εἰς ὠρισμένας ἄλλας περιπτώσεις πρὸς ἀποκατάστασιν

⁹) Κατωτέρω τὸ *χγ.* Legrand ἔχει ἀντὶ *γλυκιά* (*glichia*) *χιλία* (*ghiglia*), τοῦτο ὁμως δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῶν λέξεων γραφομένων δι' ἴταλικῶν χαρακτήρων, καὶ πιστεύω ὅτι ἡ παραδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γραδενίγου γραφὴ *γλυκιά* εἶναι ἡ ὀρθή. Περὶ τοῦ π' *ὅποιο*, βλ. Α. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 148. Νομίζω ὅτι ὀρθῶς ἐγγράψεν ὁ Ξανθουδίδης, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλα δείγματα παλαιογραφικῆς ἐναλλαγῆς τῶν π — κ.

τοῦ κειμένου (βλ. εἰσαγ. Ξανθοῦδίδη, σελ. λε'). Νομίζω ὅτι μὲ ἐλαχίστην μεταβολὴν τὸ χωρίον θεραπεύεται ὡς ἑξῆς :

*Μᾶλλιος τόσα 'ν' τὰ βρόχια τὰ δικά σου
Γλυκιά, καὶ μετ' αὐτὸ τόση ἔχου χάρη,
π' ὅποιο κι ἂν ἐμπερδέσα φχαριστᾶ σου.*

Τὸ τόσα εἶναι λοιπὸν ἐπίρρημα ἀναφερόμενον εἰς τὸ γλυκιά καὶ ὄχι ἐπίθετον, ἢ δὲ χρῆσις αὐτὴ εἶναι συνηθεστάτη. Πβ. Ἐρωφ. Α 600 : *πόσα ξάζεις*, Γ 161 : *τόσα δυνατὸ*, Β 110 : *τόσα κλιτῆ*, Δ 496 : *τόσα ταραχίζεσαι* κ.λ. Ἡ ἔννοια εἶναι ἀκριβῶς ὡς διευτυπώθη ἀπὸ τὸν Ἐ. Κριαρᾶν (ΕΕΒΣ, ΙΑ' (1935), σελ. 252) : «τὰ βρόχια τοῦ Ἐρωτος εἶναι τ ὅ σ ο ν γ λ υ κ ἰ ἄ, ὥστε πάντοτε νὰ εἶναι εὐχαριστημένος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐμπλέκεται εἰς αὐτά». Τὸ μᾶλλιος ἐδῶ ἔχει ἐπιτατικὴν σημασίαν ὡς πρὸς τὸ προηγούμενον *βγαίνει κερδεμένος*, καὶ ἀντιστοιχεῖ ἐντελῶς πρὸς τὸ *μᾶλλιοστας* καὶ τὸ σημερινὸν *μάλιστα*. «Ἐχεις τόσην δύναμιν, ὥστε νικᾷς πάντας· μάλιστα εἶσαι τόσον γλυκὺς, ὥστε οἱ νικώμενοι εὐχαριστοῦν ἀντὶ νὰ καταρῶνται». Τὰ *μᾶλλιος* καὶ *μᾶλλιοστας* χρησιμοποιοῦνται διττῶς : ἀντιθετικῶς, ὅταν προηγῆται ἄρνησις, καὶ ἐπιτατικῶς, ὅταν δὲν προηγῆται ἄρνησις. Δείγματα τῆς πρώτης χρήσεως, Κ. Σάθας, «Στάθης», Ἰντερμ. τῆς Μορέσκας, σελ. 124, στ. 5 : *δὲ σὲ κρατῶ γιὰ σκλάβο μου... | μᾶλλιος ἐσὺ μ' ἐπλήγωσες κ' ἔχεις με σκλαβωμένο*. «Γύπαρις», Α 123 : *λύπη σ' ἐμὲ δὲν ἔχει | μᾶλλιοστας πλὴν καλόκαρδη... τήνε θωρῶ*. «Ἐρωτόκριτος», Α 116 - 7 : *λίγο νερὸ ποιεῖ φωτιὰ μεγάλη δὲν τὴ σβῆνει | μᾶλλιος τὴν ξάφτει καὶ κεντᾶ...* Δείγματα τῆς δευτέρας ἐπιτατικῆς χρήσεως, οἷα καὶ ἡ ἀπασχολοῦσα ἡμᾶς ἐνταῦθα : «Στάθης», Α 316 : *τὸ Χρῦσιππο, τὸ φίλο μου, μᾶλλιος τὸν ἀδερφό μου*. «Στάθης», Γ 447 : *τὴ συντροφιά σου θέλομε, μᾶλλιος παρακαλοῦμε*.

Θὰ ἐπρότεινα τὴν παραδοχὴν καὶ τῆς γραφῆς *ὅποιο κι ἂνε μπερδέσου* τοῦ χγ. Legrand ἀντὶ *κι ἂν ἐμπερδέσα*, ἀφοῦ εἰς τὸ χωρίον πρόκειται μᾶλλον περὶ ἀορίστου ἐπαναλήψεως εἰς τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, (πβ. *κατοικημένος βρίσκεσαι, εἶσαι δυνατός, χάρη ἔχουν τ' ἄρματά σου, βγαίνεις κερδεμένος*).

Χορικὸν Ἐρωτος, Α 597 - 600 :

*κι ὄχι οἱ ἀνθρώποι μόνο γνωρισμένα
σ' ἔχουσι τί μορεῖς καὶ πόσα ξάζεις,
μὰ τὰ βερόνια αὐτὰ τὰ χρουσωμένα
στὸν οὐρανό, ὄντα θέλῃς, ἀνεβάξεις κ.λ.*

Περὶ τοῦ χωρίου ἔγραψα εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», Η' σελ. 133 ἑξ. ὑποστηρίξας τὴν ἀνωτέρω γραφήν. Ὁ Λ. Πολίτης («Ἑλληνικά», 12

(1951), σελ. 149) πιστεύει ὅτι ἡ γραφή δὲν εἶναι δυνατή, διότι δημιουργεῖ διασκελισμὸν τῶν τριστίχων, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπαντᾷ, ὡς λέγει, ποτὲ εἰς τὰ χορικά τῆς Ἐρωφίλης, ἐκάστου τριστίχου περιλαμβάνοντος «ἕνα ἀπαρτισμένο νόημα». Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀκριβές, ἀφοῦ εἰς τὸ χορικό τοῦ Ἥλιου Δ 729 ἐξ. ἀναγινώσκωμεν :

*Τὰ δὲ θωρεῖ στῆ γῆ ποτὲ τὸ φῶς σου,
μὰ βρίσκονται στὰ βάθη φυλαμένα,
κι ὅσα κι ἂν εἶν' ὀμπρὸς τῶν ἀμματιῶ σου
γῆ ἐσὺ τὰ κάνεις ὅλα κ.λ.*

Προφανῶς ὑπάρχει καὶ ἐδῶ διασκελισμὸς καὶ τὸ νόημα τοῦ πρώτου τριστίχου, ὀλοκληρώνεται μόνον διὰ τοῦ δευτέρου, ὅπου ἡ κυρία πρότασις.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλος λόγος πείθει ὅτι ἡ ὀρθὴ γραφή εἶναι ἢ ὡς ἂνω καὶ ὄχι ἢ παρὰ Ξανθοῦδιδη. Μετὰ τὸ ὄχι μόνον εἶναι πολὺ φυσικὴ ἀπόδοσις εἰσαγομένη διὰ τοῦ μά. Μὲ τὴν γραφὴν τοῦ Ξανθοῦδιδη ἢ εἰσαχθεῖσα διὰ τοῦ ὄχι μόνον πρότασις μένει μετέωρος καὶ ἀσύνδετος πρὸς τὴν ἐπομένην.

Ἄς σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι τὸ χγ. Μονάχου, τὸ ὁποῖον, φοβοῦμαι, ὑπερβολικῶς ὑπετιμήθη, παρέχει καλυτέραν γραφὴν εἰς τὸν στ. 599 : ἔχον ἀντὶ τὰ χρυσωμένα τ' ἀκονισμένα. Οὕτω ἡ εἰκὼν τῶν βελῶν, ἢ ὁποία στενωῶς συνδέεται πρὸς τὸ σφάζεις τοῦ στ. 602, καθίσταται πολὺ ζωηροτέρα.

Εἰς Β 119 ἐξ. ἡ Ἐρωφίλη διηγούμενη τὰ κακὰ ὄνειρα, τὰ ὁποῖα τὴν τυραννοῦν τὴν νύκτα, λέγει :

*πὼς παίρνουσι τὸ ταῖρι μου μέσ' ἀπὸ τὴν ἀγκάλη
τούτη συχνιὰ μοῦ φαίνεται καὶ μ' ἀπονιὰ μεγάλη,
τὸ ρίχνουσι τῶ λιονταριῶ πὼς μιὰ σκοτεινιασμένη
στράτα θωρῶ κ' εὐρίσκουμου σήμερο σφαλισμένη κ.λ.*

Προτιμότερον ἴσως νὰ γράψωμεν πὼς ᾽ς μιὰ σκοτεινιασμένη. Ἡ σειρὰ: «μοῦ φαίνεται πὼς θωρῶ κ' εὐρίσκουμου (ἢ κ' εὐρίσκομαι) σήμερο σφαλισμένη (= ἀποκλεισμένη) σὲ μιὰ σκοτεινιασμένη στράτα» κ.λ. Δηλ. «μοῦ φαίνεται Ἵτι βλέπω ὅτι ἤμουν» κ.λ.

Α ὅ τ ὁ θ ι, Β 140: ξύπνου. Ὁ Κριαρᾶς παραβάλλει πρὸς τὸ διπλοῦ (ΕΕΒΣ, ΙΑ' (1935), σελ. 250), ἀλλὰ ὀρθότερον πβ. πρὸς τὸ ξοίνου, (ὅταν δὲν μεθύη τις). Καὶ τὰ δύο εἶναι ἐπιρρήματα προελθόντα ἐξ ἐμπροθέτων προσδιορισμῶν μετὰ τῆς ἐκ καὶ γενικῆς: ἐξ ὕπνου, ἐξ οἴνου.

Α ὅ τ ὁ θ ι, Β 223 ἐξ. Ἡ Νένα μονολογοῦσα καὶ οἰκτιροῦσα τὸν

βασιλέα Φιλόγονον διὰ τὴν παρελθοῦσαν πολυτάραχον ζωὴν (κυρίως διὰ τὰς περιπετείας τοῦ προσφάτου πολέμου), καὶ διὰ τὴν τωρινὴν δυστυχίαν του (τὸ «σφάλμα τῆς Ἐρωφίλης»), λέγει :

*μάχες καὶ πρίκες καὶ ζηλιεῖς, πολέμοι καὶ θανάτοι
τὴν πρिकाμένην του καρδιὰ πάντα ἔχασι γεμάτη,
καὶ τῶρ ἄποδ' λογάριάζε πῶς εἶν' ἀναπαῖμένος
σ' εἶντα κατᾶρθε σήμερο βλέπετε ὁ πρικαμένος.*

Διὰ τὸ κατᾶρθε σημειώνει ὁ Ξανθουδίδης εἰς τὸ γλωσσάριον : «ἀορ. τοῦ κατέρχομαι, κατέπεσε, κατήνησε». Σήμερον τὸ κατᾶρθε ἀκούεται εἰς τὴν Πελοπόννησον. Πβ. καταφιάνω. Ἴσως ὁμως γραπτόν σ' εἶντα κακὰ ὄρθε σήμερο. Πρόκειται διὰ τὰς σημερῶν συμφορὰς, αἱ ὁποῖαι προστίθενται εἰς τὰ : μάχες, πρίκες κ.λ. Πβ. Γλωσσ. Ἐρωτοκρ. τὸ κακὸν :... «πάθος, δυστυχία, νόσος».

Α ὅ τ ὅ θ ι, Β 335 εἷ. Ἡ μακροτάτη καὶ τεχνικωτάτη περίοδος, ἡ συμπλέκουσα πυκνῶς τόσας ἐξηρημένους προτάσεις, τελειώνει εἰς τὸν στ. 350, ὅπου καὶ πρέπει νὰ τεθῆ τελεία ἀντὶ τοῦ ὑπάρχοντος κόμματος. Εἰς τὸν στ. 346 πρέπει νὰ τεθῆ κόμμα ἀντὶ ἄνω τελείας. Σημειωτέον ὅτι τὴν ὀρθὴν στίξιν ἠκολούθησεν ὁ Σάθας. Ἀπὸ τοῦ στ. 351 ἀρχίζει νέα περίοδος ἐκ σειρᾶς προτάσεων εἰσαγομένων διὰ τοῦ πότες, καὶ τελειώνει εἰς τὸν στ. 360, ὅπου πρέπει νὰ τεθῆ ἐρωτηματικόν. (Ὁ Σάθας ἔχει θαυμαστικόν, ἀντὶ δὲ Πότες ἔχει Ποιές, ὡς ἡ ἔκδοσις 1772).

Α ὅ τ ὅ θ ι, Β 383 - 5. Ἡ διόρθωσις μου («Κρητικά Χρονικά», Η' (1954), σελ. 134) :

*Πόσους πολέμους καὶ μαλιῆς μὲ τῶν Περσῶ ἔχα κάμει
ἀντὶ μὲ τὸν Πέρσο, ἀποτελεῖ ἀπλῶς ὀρθὴν μεταγραφὴν τοῦ στίχου, ὡς
φέρεται εἰς τὸ γγ. Legrand. (Bibliothèque grecque vulg. II, 1881,
σελ. 355) :*

rossus polemus chie maglies me to Perso igha cami

Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ γράφοντες τότε, παρέλειπον συχνότατα τὸ συμ-προφερόμενον ἔρρινον φρονούντες ὅτι τοῦτο ἐπαρκῶς ἐδηλοῦτο διὰ τῶν ἀκολουθούντων ψιλῶν (πβ. «Φορτουναῖτος», Εἰσαγ. Ξανθουδίδη, σελ. 22 - 23). Ὡστε γράφοντες τῶν Περσῶ ἀπλῶς ὀρθῶς ἀναγινώσκουμε καὶ ὀρθῶς τονίζομεν τὸ *to Perso*. Τὴν γραφὴν στηρίζει καὶ τὸ γγ. Μονίχου ἔχον μὲ τὸ *υπορῶ* (ὑπομν. ἐκδ Ξανθουδίδη).

Σημειωτέον ὅτι καὶ τοῦ ἐπομένου στίχου ἡ μορφὴ ἢ παρεχομένη ὑπὸ τοῦ γγ Legrand εἶναι ὁμιλωτέρα ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὁ Γραδενίγος, ὁ Σάθας καὶ ὁ Ξανθουδίδης. Τὸ γγ. ἔχει :

chie pera me to vassiglio ci Anatolis adami

Α ὅ τ ὅ θ ι, Β 467 ἔξ. Διὰ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως ἄς σημειωθῇ ὅτι ἀνάλογος περιγραφὴ τοῦ «Χρυσοῦ αἰῶνος» ἀπαντᾷ μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸν Don Quijote, (ἔκδ. Calleja - Fernández, Madrid, κεφ. XI, σελ. 59 ἔξ., ἑλληνικὴ μετάφρασις Κ. Καρθαίου, ἔκδ. Ἄετοῦ, 1944, κεφ. XI, σελ. 84 ἔξ.). Ἡ παραλληλία, ὀφειλομένη εἰς κοινὰ ἰταλικά πρότυπα, δύναται νὰ παρακολουθηθῇ ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον.

Α ὅ τ ὅ θ ι, Β 527. Τὴν παρεχομένην ὑπὸ τοῦ Γραδενίγου γραφὴν τοῦ τελευταίου στίχου τοῦ χορικοῦ *χάρη νὰ μὴν τῷ βλάψουσι τῷ δῶσε* ὑποστηρίζει ὀρθῶς ὁ Λ. Πολίτης (ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 151), ἐρμηνεύων τὸ πρῶτον *τῷ* ὡς δοτικὴν ἠθικὴν. Νομίζω ὅτι καὶ τὸ *χγ.* Μονάχου (ὑπόμν. ἔκδ. Ξανθουδίδη) στηρίζει τὴν γραφὴν *τῷ* καὶ ὄχι *τη*: τοῦτο φέρει τοὺς *βλάπτουσι*, πιθανῶς διότι ὁ γράφων εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τοῖ καὶ ἐξέλαβεν αὐτὸ ὡς αἰτιατικὴν πληθυντικοῦ ἀποκαταστήσας τὸν λογιώτερον τύπον. Διὰ τὸ *τι* τοῦ *χγ.* Legrand παρατηρῶ ὅτι εἰς τὸν δι' ἰταλικῶν ὁμοίως χαρακτηρῶν γραμμέμον «Φορτουνάτον» γράφεται ἀντὶ *tsi*: *ti*. Η. Labaste, Une comédie crétoise κ.λ., «Byz. Zeitschrift», 13 (1904), σελ. 392: *agafticos ti* Pertonellas, *adferos ti* Milias κ. ἄ.

Α ὅ τ ὅ θ ι, Ἰντερμ. Β, 111:

κ' οἱ κόσμοι, ἀπ' ὄλοι στ' ἄρματα μούγουνται καὶ τρομάσσουν

Μούγουνται γράφει ὁ Γραδενίγος (ἔκδ. 1772), Σάθας, Ξανθουδίδης. Ὁ τύπος πιθανῶς προήλθεν ἐκ κακῆς μεταγραφῆς τοῦ κανονικοῦ *μουγκοῦνται* ἢ *μούγκουνται* γραφομένου δι' ἰταλικῶν χαρακτηρῶν *muigude*. Τὸ *μουγκοῦμαι* εἶναι σύνθετος, πβ. Δ 43: *μουγκᾶται*, Ε 114: *μουγκᾶτο*, ἀκούεται δὲ καὶ τὸ *μούγκομαι* (ὄχι *μούγομαι*) κατὰ τὸ *θρηνοῦμαι* — *θρήνομαι*.

Α ὅ τ ὅ θ ι, Γ 96: *ἀπεφάσισε*. Γραπτέον *ἀποφάσισε* χωρὶς ἐσωτερικὴν αὔξησιν, ὅπως ὁ Γραδενίγος (1772) καὶ ὁ Σάθας.

Α ὅ τ ὅ θ ι, Δ 193 - 5:

...καὶ σιγανὰ σιμώνω

στὴν κάμεράν τζη καὶ δίχως μιλιὰ κιμιὰ σηκώνω
τῷ πόρτας ὄξω τὸ πανί...

Ὁ δεῦτερος στίχος εἶναι ἄμετρος ἂν δὲν γραφῇ ὡς παρὰ Γραδενίγω (1772) καὶ Σάθα *διχῶς*. Ὁ τονισμὸς (πιθανῶς κατὰ τὸ *χωρίς*) βεβαιούται καὶ ἐξ ἄλλου παραδείγματος, ὅπου πάλιν τὸ *δίχως* προκαλεῖ μετρικὴν ἀνωμαλίαν: Α 161 *καὶ με δίχως σκονάδι* (οὔτω καὶ ἡ ἔκδοσις 1772). Καὶ ἐκεῖ, πιστεύω, γραπτέον *διχῶς*. Ἀνάλογος εἶναι ὁ τονισμὸς *ἀνισῶς* (βλ. Γλωσσάριον «Ἐρωφίλης») ἀντὶ *ἀνίσως*.

Αὐτόθι, Δ 455 ἔξ.

*Τὴ νύκτα μέρα βούλεσαι σὰ νὰ ἴμουν τυφλωμένος
γῆ μονιτάρου δίχως νοῦ λωλὸς καὶ ξεπεσμένος
πὼς εἶμαι νὰ μοῦ πῆς κ' ἐσύ.*

Προφανῶς καὶ ἐδῶ τὸ γγ. Μονάχου παρέχει τὴν γνησίαν γραφήν, ἔχον πὼς εἶναι. «Βούλεσαι νὰ μοῦ πῆς τὴ νύκτα πὼς εἶναι μέρα, σὰ νὰ ἴμουν κ.λ.» Μετὰ τὸ ξεπεσμένος, ὅπου κλείει ἡ παρενθετικὴ φράσις, πρέπει νὰ τεθῆ κόμμα.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς «Ἐρωφίλης» (σελ. μγ') ὁ Ξανθουδίδης παραθέτει τὰς ἑξῆς λογίας λέξεις, τὰς ὁποίας συνέλεξεν ἐκ τοῦ κειμένου: *μεριμῶ, ἐργάζομαι, σκοπῶ, ἄκαιρος, οὐδὲ ποσῶς* καὶ τὰ συχνὰ εἰς ὅτιαιος ὑπερθετικά. Παρέχω καὶ ἄλλα λόγια στοιχεῖα τῆς γλώσσης τῆς «Ἐρωφίλης». *Ἀνεξείκαστος* (Πρόλ. ποιητοῦ στ. 49), *τινὸς* (ἀόρ. ἀντωνυμία, Α 427) *διορθῶνον* (τετρασύλλαβον, Α 519), *ἔξταση* (Α 544), *εἶδωλα* (Ἰντερμ. Α 24), *θεὰ* (Β 54), *ἀπέχη* (Β 416), *φτώση* (= πτώσις, ἡ ἔννοια καὶ ἡ λέξις λογία, τὸ δημοτικὸν *πέσιμο*, Β 489), *ώρατος* (ὑπερθ. *ωραιότητες*, Ἰντερμ. Β 124), *διδασκαλεύγω* (ἀντιδασκαλεύγω, Γ 38), *ὀφθαλμὸς* (Γ 132 κ. ἀ.), *προξενᾶ* (σημειωτέα ἡ προσαρμογὴ τοῦ ῥ. εἰς τὰ εἰς -άω, Γ 216), *τέλεια* (Δ 218), *ἀντιτείνω* (Ε 622). Αἱ λέξεις αὗται μάλιστα διὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χορτάτζη, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ γλῶσσα ἠγγόει τὴν ἐπίδρασιν τοῦ δημοσίου σχολείου καὶ τῆς ἐφημερίδος, εἶναι σιμφῶς λογίας προελεύσεως⁹. Τοιαῦται λέξεις δὲν ἀπαντοῦν εἰς γνησίως δημοτικὰ ποιήματα, συναντώμενα δὲ εἰς αὐτὰ πάντοτε ξενίζου καὶ παρέχουν ὑπόνοιαν κιβδηλείας. Ἐὰν σημειωθῆ καὶ παράβασις τῶν φθογγικῶν κανόνων τῆς νέας ἑλληνικῆς εἰς τὰ *σύμβουλε* (Α 529 κ. ἀ.) καὶ *σύγχυση* (Ἰντερμ. Α 74). Τὸ *σύγχυση* εἶχε θεωρήσει βιασμὸν τῆς γλώσσης ἡδὴ ὁ Χατζιδάκης (ΜΝΕ, Α' (1905), σελ. 520). Πείθομαι τώρα, παρὰ γνώωμην μου ἐκφρασθεῖσαν εἰς τὴν μελέτην μου «Ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἐρωτοκρίτου» («Κρητικὰ Χρονικά», ΣΤ' (1952), σελ. 416, σημ. 28) ὅτι καὶ παρ' «Ἐρωτοκρίτων» τὸ *συμβουλάτε* καλῶς ἔχει, διότι πολλὰκις ἀπαντᾷ τὸ *συμβουλεύω - ομαι*. (Ἰδ. γλωσσάριον μεγ. ἔκδ. «Ἐρωτοκρίτου». Πβ. καὶ σημείωσιν εἰς Α 1417).

⁹ Ἀκόμη περισσότερον ἐνδεικτικὴ τῆς μορφώσεως τοῦ Χορτάτζη

⁹) Ἐχω ἀμφιβολίας περὶ τοῦ *ἀπέχω*. Ἀκούεται καὶ τώρα τὸ *ἄπεχε!* ἴσως ὅμως ἐκ λογίας ἐπίδρασεως. Διὰ τὴν ἀόρ. ἀντωνυμίαν πβ. καὶ γλωσσάρ. Ἐρωτ. τίς. Λόγιον φαίνεται καὶ τὸ *γιωργός*, Ἐρωφ. Α 283.

εἶναι ἡ πυκνὴ καὶ συνθετικὴ σύνταξις. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ὠρίμων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔγραψε ποτὲ τόσον συνθετικῶς. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔφθασεν αὐθορμήτως ὁ Χορτάτζης εἰς τοιοῦτον τρόπον ἐκφράσεως, διότι ἡ νέα ἑλληνικὴ εἶναι γλῶσσα ἀναλυτικὴ, καὶ ἡ ἐξηγημένη σύνταξις δὲν εἶναι φυσικὴ δι' αὐτήν. Διὰ τὴν μελέτην τῆς συντάξεως τοῦ Χορτάτζη εἶναι ἀναγκαῖα ἡ λεπτομερὴς παραβολὴ πρὸς τὸ Ἰταλικὸν πρότυπον τοῦ ἔργου· νομίζω πάντως ὅτι ἡ πυκνότης τοῦ ὕφους ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐξοικειώσεως τοῦ Χορτάτζη πρὸς τὴν σύγχρονον του Ἰταλικὴν καὶ ἑλληνικὴν ρητορείαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἀρχαιομαθείας του.

Ὡς παράδειγμα τοῦ πυκνοῦ ὕφους τοῦ Χορτάτζη παραθέτω τὸ μνημονευθὲν καὶ ἀνωτέρω χωρίον Β 341 ἐξ.

*...καλλιὰ τονε (ὁ Ἔρωτας) νὰ βάλῃ,
 ὅς τὸσην περίσσιαν ὄρηγῃα καὶ κάκηγῃα μεγάλη
 τὴν κόρη μου τὴν ὄμορφη, θάνατο νὰ μοῦ δώσῃ
 καὶ τοῖ καϊμένης μου καρδιᾶς τὰ πάθη νὰ τελειώσῃ,
 παρὰ περίσσια σπλαχνικὸς νὰ θῆ νὰ μοῦ χαρίσῃ
 πλιὰ παρ' ἀποῦ ποκότησεν ἡ γλῶσσα νὰ ζητήσῃ,
 κ' ἐδὰ νὰ θέλῃ ἀλύπητος, τὰ μῶχει χαρισμένα,
 ἀπείγῃ τῇ γλυκότηγῃα ἔχω δοκιμασμένα,
 ν' ἀφήσῃ νὰ μοῦ πάροουσι κ.λ.*

Πλεῖστα ἀνάλογα θὰ ἡδύνατο νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς καὶ ἐκ τῶν Πράξεων καὶ ἐκ τῶν Χορικῶν. Διὰ τὴν τολμηρὰν διὰ τὰ νέα ἑλληνικὰ ἀλλαγὴν τῆς φυσικῆς σειρᾶς τῶν λέξεων πβ. μεταξὺ πολλῶν καὶ τὰ κάτωθι (Α 7 - 8, Α 87 - 8, Γ 131):

*Ζέστη πῶς εἶναι μπορετὸ τὸ χιόνι νὰ γεννήσῃ
 γῆ μαραμμένα κορὺ νερὸ φύτρα ποτὲ ν' ἀφήσῃ;*

*Μὲ θάρρος μὴν τὸ βαρεθῆς ἀνὲν κι ἀποκοτήσω
 τὴν ἀφορμῇ, πὸν σὲ κρατεῖ σὲ βάρος, νὰ ρωτήσω*

τ' ἀμμάτια, π' ἔχου νὰ θωροῦ χάρη ζγουραφισμένο

Εἰς τὸ δεῦτερον παράδειγμα ἄς παρατηρηθῇ καὶ ἡ ρητορικὴ παρήχησις θάρρος - βάρος καὶ τὸ λογοπαίγνιον βαρεθῆς - βάρος. Ἡ ποιότης αὐτῆ τοῦ χορτατιστικοῦ λόγου τὸν καθιστᾷ μέχρις ἐπιτηδεύσεως ἔντεχον, ἀλλ' ἀκριβῶς δι' αὐτὸ καὶ τόσον ψυχρότερον τοῦ κορναρικοῦ¹⁰.

¹⁰) Ἡ ἐξακριβωσις τοῦ πραγματικοῦ χαρακτῆρος τῶν κρητικῶν ἔργων δὲν πρέπει νὰ παραμεληθῇ, οὔτε νὰ θεωρῆται ὡς προσπάθεια ἄκαιρος, ἐπειδὴ δὲν

ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

Ἡ κρητική λογοτεχνία εἶναι φαινόμενον πνευματικὸν ὁμοιογενές. Ὅχι σπανίως μιμῆται καὶ ἐπαναλαμβάνει ἑαυτήν. Οἱ ποιηταὶ ἐκ τῶν ἐπανελημμένων ἀναγνώσεων εἶχον ἀποθησαυρίσει πλῆθος ἐκφραστικῶν τρόπων, οἱ ὅποιοι ἄλλοτε μὲν διὰ συνειδητῆς μιμήσεως, ἄλλοτε δὲ ἀυθορμήτως, προέκυπτον ἐκ νέου, ὅταν συνέθετον. Ἡ συστηματικὴ συλλογὴ ὅλων τῶν παραλλήλων χωρίων τῶν κρητικῶν κειμένων εἶναι πολῦτιμος καὶ διὰ τὸ ζήτημα τοῦ τί ἀνεγίνωσκον καὶ πόθεν ἐπηρραζοντο οἱ ποιηταὶ καὶ διὰ τὴν προώθησιν καὶ λύσιν προβλημάτων χρονολογικῶν. Τὰ μέχρι σήμερον ἀποτελέσματα τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν κρητικῶν κειμένων εἶναι ἔξαιρετικῶς ἱκανοποιητικὰ δι' αὐτῆς ὠδηγήθημεν εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ταυτότητος τοῦ ποιητοῦ τῆς «Θυσίας» καὶ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου».

Κατωτέρω σημειῶ ὄρισμένα μὴ παρατηρηθέντα, νομίζω, κοινὰ σημεῖα «Ἐρωτοκρίτου» καὶ ἄλλων ἔργων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν μὲ ἐπιφύλαξιν, ἄλλα δὲ μὲ βεβαιότητα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἐνδείξεις ἀλληλεπιδράσεως.

Ἡ περιγραφὴ τῆς εἰσόδου τοῦ Ρηγόπουλου τοῦ Βυζαντίου Β 401 - 2 :

*Ἀδειάσαι ὡς τὸν εἶδαι κ' ἐκάμασιν του τόπο
κ' ἤλαψε σὰν ἀγγερινὸς σὴ μέση τῶν ἀθρόπων.*

Ἐνθυμίζει τὴν εἴσοδον τῆς βασιλοπούλας Ἀρχιστρατίας εἰς τὴν «Ριμάδαν τοῦ Ἀπολλωνίου», «Κρητικὴ Ἀνθολογία», σελ. 28, στίχοι 9 - 10 :

ἐγένοντο αἱ ἀναγκαῖαι κριτικαὶ ἐκδόσεις. Διότι καὶ ἡ κρητικὴ ἐργασία πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων βοηθεῖται σημαντικῶς ἀπὸ τὴν κατανόησιν τοῦ χαρακτήρος των. Οὕτω ὁ Ἐ. Κ ρ ι α ρ ᾶ (ΕΕΒΣ, Θ', σελ. 366 ἐξ.), πιστεύων εἰς τὸν λαϊκὸν χαρακτήρα τοῦ ὕφους τῶν κρητικῶν ἔργων, ἀμφισβητεῖ τὴν ὀρθότητα διορθώσεως τοῦ Ξανθουδίδου εἰς τὸν Στάθην, Β 2, διὸ τὸν λόγον ὅτι ἡ φράσις *μανιᾶτο ταραχῆς* δὲν ἀνήκει «εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ δημώδους ιδιώματος». Βεβαίως δὲν ἀνήκει, ἀλλ' ἡ γλώσσα τῶν κρητικῶν ἔργων δὲν εἶναι αὐτοῦσιον τὸ ἴδιωμα, ὡς ὠμίλειτο. Εἶναι γνωστὰ τὰ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» *πληγὲς θανάτου* Δ 421, *ταραχῆς χειμῶνα* Δ 156, *βαβούρα κακοριζικιάς* Λ 1087 κ. ἄ. Στοιχεῖα «ἀλλότρια τοῦ δημώδους λόγου» παρετήρησε εἰς τὸν «Φορτουνάτον» ὁ Γ. Χ α τ ζ ι δ ᾶ κ η ς (Ἐπιστ. Ἐπετηρὶς Φιλ. Σχολῆς Παν. Θεσ/νίκης 1 (1927) σελ. 25. Πβ. Σ τ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ, «Κρητικὰ Χρονικά», ΣΤ' (1952), σελ. 411 - 417, διὰ τὴν ἐπίδρασιν τῆς λογίας γλώσσης ἐπὶ τῶν κρητικῶν ἔργων ἐν γένει. Πβ. διὰ τὸν «Ἐρωτοκρίτον» καὶ Ἐ. Κ ρ ι α ρ ᾶ, Ἐπετηρὶς τοῦ Μεσαιων. Ἀρχείου, Α' (1939) σελ. 37 ἐξ.

...καὶ ὄλοι τῆς προσεγέρθησαν καὶ δίδουσίν τῆς τόπον
 κ' ἐκάθισε μὲ τὴν χαρὰν σιὴν μέση τῶν ἀνθρώπων.

Αὐτόθι, Γ 115 :

ἔδᾶ θωροῶ στράφει οὐρανὸς καὶ συννεφιᾶ καὶ βρέχει

πβ. «Ἀπόκοπος», Legrand, Bibl. grecque vulg. II, 1881, σελ. 94
 ἔξ. στ. 87 :

Ἄστράπει πέ μας ἢ βροτιᾶ κι ἂν συννεφιᾶ καὶ βρέχει¹¹

Αὐτόθι, Β 485 - 6 :

Ἐτοῦτος δὲν ἐγνώρισε οὐδὲ κύρη οὐδὲ μάνα,
 μ' ἀποῦσιαν ἦτονε μικρὸς σιὴν κούνιαν ἐποθάνα.

Πβ. «Βοσκοπούλα», Γιάνναρης - Ἰωμαδάκης, «Κρητικά», Α' (1933),
 σελ. 146, στ. 189 - 190 :

ἐγὼ ἀδελφὸς δὲν ἔχω οὐδὲ μάνα
 εἶναι καιρὸς πολὸς πὸν μοῦ ποθάνα.

Αὐτόθι, Β 1476 :

Ῥοᾶν τὸ κάνει ὁ ποταμὸς θολὸς ὄντε φουσκώνη

Πβ. Γύπαρις, Γ 395 :

Ῥς ποταμὸς χειμωνικὸς θολὸς ὄντας φουσκώνη

Τὸ χωρίον τοῦ Γύπαρι παρουσιάζει περαιτέρω καὶ ἀναλογίαις πρὸς Ἐρωτ. Δ 1039 ἔξ.

Μεταξὺ «Ἐρωτοκρίτου» καὶ «Γύπαρι» θὰ ἠδύνατο κανεῖς νὰ παραλληλίση καὶ τὰ χωρία Ἐρωτ. Γ 220 :

ὀπού κιαμιὰν ἀνάπαψη νὰ πάρη δὲν τ' ἀφήνει

καὶ Γύπαρις, Α 90 καὶ Ε 322 :

ὀπού ποσῶς ἀνάπαψη νὰ πέρης δὲ σ' ἀφήνει
 ..ὀπού ἴλεγες ἀνάπαψη νὰ πάρης δὲ σ' ἀφήνει

Αὐτόθι, Γ 1491 ἔξ. :

Καλῶς τὸ πιάσε ἢ χέρα μου τὸ μαρμαρένιο χέρι,

¹¹) Ὁ στίχος διωρθώθη ὑπὸ Ἰ. Κακριδῆ καὶ βροτιᾶ, «Κρητικά Χρονικά», Ζ' (1953), σελ. 413. Δὲν γνωρίζω ἂν ἔχει σημειωθῆ καὶ ἡ κατωτέρω ἀναλογία μεταξὺ «Ἀποκόπου» καὶ δημοτικῆς κρητικῆς ποιήσεως. Ἀπόκοπος, ἔνθ' ἄνωτ., στ. 83 ἔξ. εἶπέ μας ἂν κρατεῖ οὐρανὸς κι ἂν στέκει ὁ κόσμος τώρα καὶ Ἀριστ. Κριάρης, Πλήρης Συλλογὴ κ.λ., 1920, σελ. 317, Πόθος ἀνόδου ἐκ τοῦ Ἄδου, στ. 2 : εἶδες ἀνὲν κρατεῖ οὐρανὸς κι ἂ στέκει ἀπάνω κόσμος.

κεῖνο, π' ὀλίδα μοῦ ἔδωκε τὸ πῶς σὲ κάνω ταῖρι·
σημάδι πεθυμητικὸ τῆς ἀναγάλλιασός μου,
παρηγοριά και θάρρος μου και μάκρος τῆς ζωῆς μου·
χέρα, πὸν δίχως νὰ μιλήῃ σωπῶντας μοῦ τὸ τάσσει
ἐκεῖνον, ὁποῦ τρόμασεν ὁ νοῦς μου μὴν τὸ χάσῃ,
χέρα, πὸν πιάσε τὸ κλειδί και μ' ὄλο τὸ σκοτεῖδι
ἦνοιξε τὸν Παράδεισο και τς οὐρανοὺς μοῦ δίδει.

Πβ. Στάθης, Γ 529 ἐξ. :

Χέρα, ὁποῦ ἀνοίγεις τς οὐρανοὺς και ζωντανὸ μὲ βάνεις
σὲ τόση καλοριζικιά και ἀθάνατο μὲ κάνεις.

Χέρα κατάσπρη και ὁμορφη, χιονάτη, ὁποῦ μ' ἀγγίζεις,
και, ἀγγίζοντας, τὰ πάθη μου και τοὺς καίμους ξεορίζεις.

Χέρα γλυκειά, ὁποῦ μ' ἀνοιξεν ἡ χέρα ἡ δική σου
κ' εἰς τὴν ἀγκάλῃ μ' ἔβαλε μέσα τοῦ Παραδείσου.

Χέρα κατὰσπρη και ὁμορφη, μαλαματιένια χέρα,
ὁποῦ τῇ νύκτα ἐσφάλισες και ἀνοίγεις τὴν ἡμέρα.

Ἡ διαπίστωση παραλλήλων χωρίων μεταξὺ τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» και τῶν ὡς ἄνω ἔργων, τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται πρὸ τοῦ κρητικοῦ πολέμου¹⁷ εἶναι ἐνδιαφέρουσα, ἂν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψει ὅτι ἐπὶ τῆς Ἀπυουσίας οἰασδήποτε σχέσεως μεταξὺ τῶν κειμένων αὐτῶν ἐστήριξεν ὁ Ξανθουδίδης ἐν μέρει τὴν γνώμη του περὶ τῆς χαμηλῆς χρονολογίας τοῦ «Ἐρωτοκρίτου»¹⁸, φρονῶ ὅτι ἂν ὁ «Ἐρωτοκρίτος» εἶχεν ἐνωρὶς ποιηθῆ και διαδοθῆ, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἔχη ἐπιδράσει ἐπὶ τῶν ἄλλων κρητικῶν ἔργων.

Και ὡς πρὸς μὲν τὴν «Βοσκοποῦλαν» ἐκδοθεῖσαν τὸ 1627 και κυκλοφορήσασαν εἰς χειρόγραφα και πρὸ τῆς χρονολογίας αὐτῆς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ πρῶτος ἐκδότης Δριμυτηνός, εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» τὴν ἐμιμήθη, ὡς πρὸς τὰ δύο δράματα ὅμως εἶναι πιθανώτερον ὅτι οἱ ποιηταὶ τῶν ἐμιμήθησαν τὸ ἔργον τοῦ Κορνάρου, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς φύσεώς του θὰ ἐκυκλοφόρει ἐν χειρογράφῳ εὐρύτερον τῶν δραματικῶν ἔργων, ἅτινα προωρίζοντο κυρίως διὰ τὴν σκηνὴν.

Βεβαιότερα εἶναι ἡ ἐπίδρασις τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» ἐπὶ τοῦ «Φορτουναίου», γραφέντος κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ κρητικοῦ πολέμου.

¹⁷⁾ Ἡ «Βοσκοποῦλα» ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τὸ 1627. Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ «Γύπαρη» και τοῦ «Στάθης», βλ. Μ. Μανουύσακας, «Κρητικά Χρονικά», Α' (1947), σελ. 73.

¹⁸⁾ Μεγ. ἐκδ. σελ. LX και LXXI.

Ἐρωτ., Α 117 :

Μάλλιος τὴν ξάφτει καὶ κεντᾶ καὶ βράζει καὶ πληθαίνει

Πβ. Φορτουν., Ε 281 :

...καὶ ξάφτει καὶ πληθαίνει

Ἐρωτ., Α 1870, (ὁ λόγος περὶ πιθανοῦ κλέπτου) :

γιατὶ γυρέψειν ἤθελε ἀσημι γῆ τορνέσα

Πβ. Φορτουν., Δ 32 :

ὠγιά νὰ κλέψη τίβοτας γῆ προᾶμα γῆ τορνέσα

Ἐρωτ., Β 692 : *στ' ἄρματα παραδόθη*

Πβ. Φορτουν., Δ 313 : *στ' ἄρματα μόνο ἐδόθηκα*

Ἐρωτ., Δ 875 : *τοῦ χώρας νὰ βοηθήση*

Πβ. Φορτουν., Γ 22 : *τοῦ χώρας νὰ βοηθήσω*¹⁴

Ἐν ἓκ τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ξανθουδίδου διὰ τὴν χρονολόγησιν τῆς διαδόσεως τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ κρητικοῦ πολέμου καὶ μάλιστα πρὸς τὸ τέλος αὐτοῦ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι «ὁ Τζάνης Μπουνιαλῆς ὁ γράφας τὸν Κρητικὸν Πόλεμον ἀπὸ τοῦ 1646 - 1670 καὶ τυπώσας αὐτὸν κατὰ τὸ 1681 δὲν ἤντιλησεν ἐξ αὐτοῦ, μολονότι καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα καὶ μάλιστα εἰς τὰς περιγραφὰς τῶν μαχῶν θὰ εἴρικεν ἀνεξάντλητον πηγὴν εἰς τὸν Ἐρωτόκριτον. Ἐκ τούτου εἰκάσομεν ὅτι κατὰ τὸ 1646, ὅτε ὁ Μπουνιαλῆς ἀλωθέντος τοῦ Πεθῦμονος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, δὲν ἐγνώριζε τὸν Ἐρωτόκριτον, καὶ ὅτι κατὰ τοὺς ὀλίγους μῆνας, καθ' οὓς διέτριψε τότε ὡς πρόσφυξ εἰς τὸ Κάπτρον (Χάνδακα), ἢ δὲν ἐκυκλοφόρει ἀκόμη τὸ ποίημα, ἢ δὲν τὸν ἀφῆκεν ἢ δυστυχία του νὰ τὸ γνωρίσῃ καὶ ἀφοῦ δὲ ἀπεδήμησεν εἰς Ἐπτάνησον οὕτε ἐδῶ ἐγνώρισε τὸν Ἐρωτόκριτον μέχρι τοῦ 1669, ὅτε ἐτελείωσε τὸ ποίημα του». (Εἰσαγ. μεγ. ἐκδ. σελ. LX).

Τὸ κῦρος τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐφ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἐτέθη ἐν ἀμφιβόλῳ, καὶ ὁ Α. Πολίτης τὸ ἐπαναλαμβάνει εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς νέας μικρᾶς ἐκδόσεως τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» ὑπὸ τοῦ οἴκου Παπαδημητρίου (1952), σελ. 23. Ἐν τούτοις ὁ Μπουνιαλῆς δὲν ἐγράψεν ἀπὸ τοῦ 1646 μέχρι τοῦ 1670, ὡς λέγει ὁ Ξανθουδίδης, ἀλλ' ἤρχισε

¹⁴ Ὁ Δεινάκης, «Ἀθηνᾶ», 36 (1924), σελ. 316, παρετήρησεν ἀντιστοιχίας καὶ μεταξὺ «Ἐρωφίλης» καὶ «Φορτουνάτου». Πβ. καὶ τὰ κάτωθι : Ἐρωφ., Α 192 : *θὰ κράζουσι μεγάλο...καλορίζικο* καὶ Φορτουν., Γ 589 : *καλορίζικος νὰ κράζεται μεγάλο*. Ἐρωφ., Α 183 : *κι ἄλλη ἀνάπαρη νὰ πάρω δὲν ἐμπόρου* καὶ Φορτουν., Α 250 : *ἀνάπαρη μηδὲ μιαμιὰ νὰ πάρω δὲν ἐμπόρου*. Ἐρωφ., Β 358 : *τοὶ πόρτες τοῦ παράδεισος*, Φορτ., Γ 513 : *τοὶ πόρτες τοῦ παράδεισος*.

γράφων μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Χάνδακος, ρητῶς δὲ λέγει τοῦτο (ἔκδ. Ξηρουχάκη, σελ. 580, στ. 3 · 5) εὐθύς μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς συνθηκολογήσεως :

...κι ἀπείς ἀποφασίσανε τὴν Κρήτη νὰ τοῦ δώσου
κ' οἱ φόνοι κ' οἱ ματοχυσές, ποὺ γίνονταν, νὰ σώσουν,
ἐγὼ ἄρχισα τοὶ παιδωμὲς νὰ γράψω...

Καὶ ἀλλοῦ δὲ (αὐτ. σελ. 136, στ. 3 - 4, 7 - 8) λέγει ὅτι ὡς πηγὴ διὰ τὸ ἔργον τοῦ ἐκρησίουσαν οἱ ἀφιχθέντες μετὰ τὴν παράδοσιν εἰς Ἐπιτάνησα πρόσφυγες τοῦ Χάνδακος :

...ἀμ' εἶχανε μοῦ δώσει
φῶς οἱ ἀφέντες Καστρινοί, ἀπὸν ἤλθασινε τόσοι.
...Κ' ἐκεῖνα, ὅπου δηγούντανε, ὡς τὰ ἴθιλα γροικῆσιν,
ἐγὼ τοὺς σίχους ἔβγανα κ.λ.

Ἐπιτάνησα σημαίωθ' καὶ τὸ ὅτι, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ ἔργου, ὁ Μπουνιαλῆς ἔξιστορῶν τὰ πρῶτα γεγονότα τοῦ πολέμου, ἦτοι τὴν ἄλωσιν τῶν Χανίων, ἔχει ἤδη ὑπ' ὄψει τοῦ ἐργου τοῦ Διακρούση, καὶ μάλιστα τὴν ἔντυπον ἔκδοσιν αὐτοῦ τὴν γενομένην τὸ 1667, (πβ. αὐτ., σελ. 579, στ. 21 - 2). Ἐπιτάνησα ὑπ' ὄψει ἀκόμη χωρία, ὡς τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα, τὰ ὅποια δεικνύουν ὅτι ὁ Μαρῖνος γράφει μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου. Αὐτ., σελ. 145, στ. 20 - 1 :

...τὸν πόλεμον καὶ τὴν σκλαβιά, ποὺ πάθαν οἱ καϊμένοι
τῆς Κρήτης ὅλον τὸ νησί...

Ἐπίσης αὐτ., σελ. 146, στ. 3, 5 : νὰ δείξω Χάντακα, Χανιά, Ρέθυμνος... πῶς αἰχμαλωτιστῆκαν. Ἐπίσης αὐτ. σελ. 364, στ. 1, ὅπου σαφῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ παρωχημένου χρόνου τῶν περιγραφομένων γεγονότων : καιροὶ βρίσκονται περασμένοι. Οἱ τύποι ἤθιτονε (σελ. 497, στ. 20 κ. ἄ.), πετάει (σελ. 583, στ. 20 κ. ἄ.) κ.λ. δεικνύουν ἐπίσης ὅτι ὁ γράφων ἔχει ἤδη ἐπὶ πολὺν χρόνον ζήσει εἰς τὰ Ἐπιτάνησα καὶ ἐπηρασθῆ ἐκ τῆς ἐκεῖ λαλουμένης γλώσσης.

Οἱ ὑπαινιγμοὶ τῶν μελλόντων γεγονότων (vaticinium post eventum) εἶναι μία ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τῆς ὀψίμου συγγραφῆς τοῦ ἔργου. Πβ. σελ. 307, στ. 240 :

ἀκόμη θὰ γροικῆσεται πλήσες ματοχυσίες

Πβ. καὶ σελ. 583, στ. 8, ὅπου τὸ Ρέθυμνον προλέγει τὴν ἄλωσιν τοῦ Κάστρου : καὶ κάνω σου προγνωστικὸ...πῶς θέλει νὰ παραδοθῆς κ.λ.

Τὰ ὡς ἄνω εἶναι ἀρκετὰ, νομίζω, ἵνα πείσουν ὅτι οὐδὲν μέρος τοῦ «Κρητικοῦ πολέμου» ἐγράφη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ πολέμου. Ὅπου ὁ

ποιητῆς παρακολουθῶν τὰ γεγονότα παρουσιάζεται ὡς σύγχρονος αὐτῶν, πρόκειται ἁπλῶς περὶ σχήματος λόγου. Οὕτω εἰς σελ. 390, στ. 19 - 21 : ὦ Βενετιά... ἔντεκα χρόνους φαίνεται δύναμη ἡ δική σου κ.λ. καὶ εἰς σελ. 431, στ. 15 ἔξ. :

*Γι' αὐτος μετανοήσετε κι ἀφήτε τς ἁμαρτίες
...νά ῥθῃ ὁ Θεὸς στοῦ λόγου μας νὰ μᾶσε βοηθήση
καὶ τότες ὁ Ἀγαρηνὸς νὰ μὴ μᾶσε νικήση.*

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἂν τὸ ἔργον τοῦ Μπουνιαλιῆ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ πράγματι ὡς terminus post quem διὰ τὴν ἑξακρίβωσιν τοῦ χρόνου τῆς πρώτης κυκλοφορίας τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», ὁ χρόνος αὐτὸς θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῆ ὄχι μετὰ τὸ 1645, ἀλλὰ πολὺ μετὰ τὸ 1669, ὅπερ εἶναι τελείως παράλογον, ἀφοῦ κάλλιστα γνωρίζομεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ πρώτου ἐκδότου τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» ὅτι οἱ κρητικὲς πρόσφυγεσ ἔφεραν ἀντίγραφα τοῦ ἔργου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πατρίδος των εἰς τὰ Ἑπτάνησα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ «Κρητικὸς Πόλεμος» τοῦ Μπουνιαλιῆ ποιηθεὶς ἐν συνόλῳ μετὰ τὸ 1669 οὐδὲν δύναται νὰ διδάξῃ διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», καὶ οὐδὲν νέον θὰ ἐδίδασκεν καὶ ἂν ἀκόμη παρῆεν ἐνδείξεις μιμήσεως τοῦ ἔργου τοῦ Κορνάρου. Μάλιστα εἶναι τελείως ἀδύνατον κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα συγγραφῆς τοῦ ἔργου καὶ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκτυπώσεως αὐτοῦ (1681), νὰ μὴ ἐγνώρισεν ὁ Μπουνιαλιῆς τὸν «Ἐρωτοκρίτον», ἀφοῦ μάλιστα ἤρχετο εἰς συνεχῆ ἐπαφὴν πρὸς τοὺς πρόσφυγας μανθάνων ἔξ αὐτῶν τὰ διατρέξαντα.

Ὅτι ὁ Μπουνιαλιῆς δὲν ἀναφέρει τὸν Κορνάρου μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιφανῶν Κρητῶν δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήτῃ, ἀφοῦ εἰς τὸ σχετικὸν μέρος τοῦ ἔργου («Φιλονικία τοῦ Χάνδακος καὶ τοῦ Ρεθύμνου») ἀναφέρονται μόνον καστρινεῖς καὶ ρεθύμνιοι.

Ἐὰς παρατηρηθῆ τέλος ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα βέβαιοι περὶ τῆς μὴ ἐπιδράσεως τοῦ Κορνάρου ἐπὶ τοῦ Μπουνιαλιῆ. Οὕτω δύνανται νὰ παραβληθῶσιν, Κρητ. Πολ., σελ. 527, στ. 9 :

σκορπᾶ μὲ κύματα ὁ γιὰλὸς τς ἀφροῦς στὸ περιγιάλι

καὶ Ἐρωτ., Β 1114 :

κι ὄντε σκορπᾶ τὰ κύματα ὄξω στὸ περιγιάλι

Ἐπίσης πβ. Κρητ. Πόλ., σελ. 572, στ. 8 :

καὶ μέρα νόχτα ἀνάπαυση νὰ πάρω δὲ μ' ἀφήνου

καὶ Ἐρωτ., Γ 220 :

ὅπου κιαμιὰν ἀνάπαψη νὰ πάρη δὲν τ' ἀφήνει

Εἰς τὸ Β τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» παρατηρητέα τὰ κάτωθι. Τὸ ὄνομα τοῦ κρητικοῦ ἥρωος τοῦ κονταροκτυπήματος ἀναφέρεται κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ φόνου τῆς συζύγου του εἰς τὸν στ. 669 :

ἔκοῦμισ' ὁ Χαρίδημος σ' ἕνα δεντροῦ ἀποκάτω

Κατωτέρω (στ. 753) τὸ ὄνομα ἐπαναλαμβάνεται ὡσεὶ διὰ πρώτην φοράν, ἀναγγελλόμενον κανονικῶς :

Χαρίδημος ἐκράζειο ἀντρειά και χάρην ἔχει

Ἡ παρατήρησις ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Μ. Παρλαμάν. Ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ Δρακομάχου, Ἀφέντη τῆς Κορώνης. Εἰς τὸν στ. 249, ἦτοι κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς εἰσόδου του, ἀναγγέλλεται κανονικῶς ὁ ἥρωος :

Δρακόμαχος ἐκράζειο κ' ἔτο' ἦτον τ' ὄνομά ντου

Κατωτέρω εἰς τὸν στ. 1838 - 9 ἀναγγέλλεται ἐκ νέου ὁ αὐτός :

*Γεῖς καβαλλάρης δυνατὸς και μὲ μεγάλο πλοῦτος.
Δρακόμαχος ἐκράζουντον κ' ἦριζε τὴν Κορώνη...*

Πιστεύω ὅτι αἱ μικραὶ αὐταὶ ἀσυνέπειαι δεικνύουσι διαφορετικὰ στάδια ἐπεξεργασίας τοῦ ποιήματος ὑπὸ τοῦ Κορνόρου.

Ἡ μεγάλη ἔκδοσις τοῦ κειμένου τοῦ «Ἐρωτοκρίτου» ὑπὸ τοῦ Ξανθοῦδιδου, βελτιωθείσα κατὰ τι διὰ τῆς μικρᾶς, εἶναι ἀσφαλῶς ἡ καλύτερα καὶ ἐπιμελεστέρα φιλολογικὴ ἐργασία του. Ἐν τούτοις καὶ εἰς αὐτὴν παρατηροῦνται ὀρισμένοι περιπτώσεις ἀτελοῦς στίξεως, ἐκθλίψεις ἐσφαλμέναι, χασμωδίαί καὶ ἐλαττωματικαὶ γραφαὶ θεραπευόμεναι διὰ γραφῶν παρεχομένων ἐν τῷ ὑπομνήματι. Παρέχω κατωτέρω διόρθωσιν χωρίου τοῦ «Ἐρωτοκρίτου». Εἰς Ε 1099 ἔξ. ἡ Ἀρετοῦσα συνερχομένη ἐκ τῆς λιποθυμίας καὶ προσβλέπουσα μετ' ἀπορίας τὸν Ἐρωτόκριτον, ἀφοῦ οὗτος μὲ τὸ μαγικὸν ὑγρὸν ἐπανέκτησε τὴν ὄψιν του, λέγει :

*...ἐοῦ'σαι ποῦρι, λέγει,
ἀπαρθινὰ πὼς σὲ θωροῶ, γῆ ὄνειρο μὲ παιδεύγει ;
γῆ κομπωμένος λογισμὸς σήμερο μὲ πειράζει,
γῆ φάντασμα πατάσσει με και δείχνει πὼς σοῦ μοιάζει;*

Πιστεύω ὅτι εἰς τὸν δεύτερον στίχον πρέπει νὰ γράψωμεν ἀπαρθινὰ ὕψι πὼς σὲ θωροῶ, ἀφοῦ θέσωμεν ἄνω τελεία εἰς τὸ λέγει. Ἐρωτᾷ δηλ. ἡ Ἀρετοῦσα «εἶναι ἀλήθεια ὅτι σὲ βλέπω ;» Ἡ ἔλλειψις τοῦ ὕψι τούτου ἐξηγεῖται ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἀνωτέρω παραλείψεως τοῦ συμπεροφερομένου ὕψι τῶν γραφόντων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, δεδομέ-

νου ὅτι καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν τοῦτο ἠκούετο ἁποῦ μετὰ τοῦ ἀκολουθοῦντος ψιλοῦ. Ὡς πρὸς τὸ ἀπαρθινὰ παρατηρῶ ὅτι πρόκειται περὶ ἐκφράσεως ἐπιρρηματικῆς καὶ ὄχι περὶ ἐπιθέτου. Ἡ ἔκφρασις εἶναι ἀπαρθινὰ σημαίνει «εἶναι ἀλήθεια» καὶ ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς τὰ κρητικά κείμενα. Πβ. Στάθης, Α 131: δὲν εἶναι κείνο ἀπαρθινὰ. Στάθης, Α 189: τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθινὰ, ὅπου ὁ Γ. Κορυμολύτης («Κρητικά Μελέται», Α' (1933), σελ. 226) διορθώνει εἰς τοῦτα, κακῶς, διότι τὸ ἀληθινὰ ἐδῶ δὲν εἶναι ἐπίθετον. (Πβ. τὸ λεγόμενον σήμερον αὐτὸ εἶναι ψέματα ἀντὶ ψέμα). Πβ. καὶ Ἐρωφ., Α 227: ποῖός τὸ κρατεῖ γι' ἀπαρθινὰ. Ἐπίσης καὶ Φορτουν., Α 406:

ἂν εἶχεν εἶσται ἀπαρθινὰ, καὶ νὰ ἕχες τὸ γνωρίζης

ΓΥΠΑΡΙΣ

Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυριωτέρου προσώπου τῆς ὁμωνύμου ποιμενικῆς κωμωδίας ὑπεστήριξεν ὁ Γ. Χατζιδάκης («Ἐπετηρὶς Πανεπ. Ἀθηνῶν», 18 (1923), σελ. 2 - 3) ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀρχαίου *Κυπαρισσίας*, συντομευθέντος εἰς *Κύπαρις*. Εἶναι τελείως ἀπίθανον ὅτι σπάνιον ἀρχαῖον ὄνομα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιζήσῃ μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, διὰ μέσου τῆς χριστιανικῆς περιόδου, ἥτις προεκάλεσε πλήρη ἐξαφάνισιν τοῦ ἀρχαίου ὀνοματολογίου, ἐκ τοῦ ὁποῦ μόνον ὀνόματα ἁγιοποιηθέντων προσώπων ἐπέζησαν.

Πολὺ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὸ *Γύπαρις* πρέπει νὰ συναφθῆ πρὸς οὐσιαστικά εἰς -άρις σχηματισθέντα ἐξ ὀνομάτων πτηνῶν, ὡς τὰ *περδικάρις*, καὶ *γερακάρις*¹⁵. Ταῦτα σημαίνουν τὸν θηρεύοντα τὸ πτηνόν, ἐξ οὗ τὸ ὄνομα, ἢ τὸν θηρεύοντα δι' αὐτοῦ. Οὕτω *περδικάρις* εἶναι ὁ κυνηγῶν *πέρδικας* καὶ *γερακάρις* ὁ κυνηγῶν δι' ἰέρακος. Ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ *λαγωνάρις*, ὁ ἀνιχνεύων *λαγούς* κύων, τὸ *λαγωνικόν*. Κατὰ ταῦτα *γυπάρις* εἶναι ὁ κυνηγῶν *γῦπας* ἢ διὰ *γυπός*. (Εἶναι

¹⁵ Τὸ παρατιθέμενον ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκη *Κύπαρις* πιθανῶς εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ *Γύπαρις* καὶ γραπτέον *Κήπαρις* ἐκ τοῦ *κηπάρις*. Τὸ ἐπιχειρημά του περὶ καταγωγῆς τοῦ *Γύπαρις* ἐκ τοῦ *Κύπαρις* διὰ τροπῆς τοῦ γ εἰς κ (σημ. 1) δὲν εἶναι ἰσχυρόν. Τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ εἰπωμεν διὰ τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ περὶ δῆθεν ἐλλείψεως ἐν Κρήτῃ τῶν εἰς -άρις προπαροξυτόνων μὴ μεγεθυντικῶν ὀνομάτων. Οὕτω ἔξωθι τῆς Σητείας ὑπάρχει τοπωνύμιον τοῦ *Μάναρι*, σύνηθες δὲ εἶναι ἐν Κρήτῃ τὸ ἐπώνυμον *Μαζαράκης*, (πβ. «Χριστιαν. Κρήτη», Α', σελ. 281), προελθὸν ἐκ τοῦ μνημονευθέντος ὑπὸ τοῦ Χατζιδάκη ὡς μὴ κρητικοῦ *Μάζαρις*. Εἶναι περιέργον πῶς ὁ Χατζιδάκης ἐλησμόνησε τὸν *Λούκαριν*!

γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀρπακτικὰ πτηνὰ ἐξηγο-
σιμοποιοῦντο ἀντὶ λαγωνικῶν).

Ἡ ὡς ἄνω ἐρμηνεία τοῦ *Γύπαρις* καθίσταται ἀκόμη πιθανωτέρα
ἐκ τῆς ὑπάρξεως κεφαλληνιακοῦ τοπωνυμίου *Γιούπαρις*, (Ε. Κ ρ ι α-
ρ ᾶ ς, «Γύπαρις», σημειώσεις, σελ. 247), σχηματισθέντος ἐκ τοῦ νεω-
τέρου τύπου *γιούπας* (καὶ *ἀγιούπας*).

Ὁ ἀναβιβασμὸς τοῦ τόνου *γυπάρις* - *Γύπαρις* δὲν παρέχει, νομίζω,
δυσκολίας, ἀφοῦ τὸ αὐτὸ φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας περι-
πτώσεις χρήσεως προσηγορικῶν εἰς -*άρις* ὡς κυρίων ὀνομάτων. Οὕτω
ἔχομεν τὰ *λουβάρις* (λωβὸς = λεπρὸς) - *Λούβαρις*, *γουνάρις* (= γουνα-
ρᾶς) - *Γούναρις*, *βαρκάρις* - *Βάρκαρις* (ἐπίθετον ἐν Ἡρακλείῳ). Πβ.
καὶ τὰ *Βούλγαρις*, *Λούκαρις*, *Λάσκαρις* προελθόντα, ὡς πιστεύω, ἐκ
προσηγορικῶν εἰς -*άρις*. Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ προσηγορικῆς χρήσεως ἀνα-
βιβάζεται ἐνίοτε ὁ τόνος εἰς τὰ εἰς -*αρις* π. χ. *φουρνάρις* - *φούραρις*.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Γ 117 - 8 :

*κι ὄσοι τὸν ἥλιο φεύγουσι καὶ κἀνον στὸ στασιό μας
περίσσα καλορίζικον ἄς ποῦν τὸ ριζικό μας.*

Νομίζω ὅτι ἡ προταθεῖσα ὑπὸ τοῦ Γ. Κουρμούλη («Κρητικαὶ Με-
λέται», Α' (1933), σελ. 229) διόρθωσις *καὶ κἀνον στὸ σκιανιό μας*
εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ καὶ δὲν ἐκλονίσθη ἐκ τῆς ἀντιρροήσεως τοῦ Ε.
Κ ρ ι α ρ ᾶ, ἐρμηνεύσαντος τὸ *κἀνω* «διάγω» («Byz. Neugr. Jahrb.»,
12, σελ. 60, καὶ τοῦ Σ. Καψωμένου («Byz. Neugr. Jahrb.», 17,
σελ. 248), ἐρμηνεύσαντος τὸ *κἀνου* «ἔρχονται, περνοῦν» κατὰ τὸ
«*κἀμε πιὸ κοντά*».

Οἱ ἀνωτέρω μελετηταὶ δὲν παρατήρησαν τὰ ἑξῆς. Τὸ *κἀνω* μὲ τὴν
ἐννοιαν τοῦ *διάγω* λέγεται μόνον περὶ ὀπωσδήποτε μακρᾶς διαμονῆς.
Οὕτω λέγεται *κἀνω σ' αὐτὸ τὸ σπῆτι*, δὲν *κἀνω στὸ χωριό κ.λ.*, ἀλλ'
ὄχι *κἀνω στὸν ἥσκιο τοῦ πλατάνου*. Οὔτε δὲ καὶ μὲ τὴν ἐννοιαν τοῦ
«*πλησιάζω*» δύναται νὰ λεχθῆ *κἀνω στὸν ἥσκιο* ὀρθότερον θὰ ἦτο *κα-
τὰ τὸν ἥσκιο*. Ἀντιθέτως ἡ φράσις *κἀθομαι στὸν ἥσκιο* εἶναι συνηθε-
στάτη. Ἐς σημειωθῆ δὲ ὅτι ὁ Φώσκολος λέγει σὲ τοῦτο τὸ *σκιανιό* θὰ
κἀνω (Φορτουν., Ἰντερμ. Β, στ. 1).

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 83. Ὁ βοσκὸς Γιαννούλης ἐπιπλήττων τὴν κόρην
του, διότι ἀσχολεῖται μὲ τὴν θῆραν, ἀντὶ νὰ τὸν βοηθῆ, λέγει :

ἔδὰ σοῦ δίδω μιὰ ραβδιὰ καὶ σπάω τὰ νεφρά σου

Ὁ μὴ κρητικὸς τύπος *σπάω* ἀντὶ *σπῶ*, ὀφειλόμενος εἰς τὸν ἐπτανήσιον
ἀντιγραφέα, δὲν δύναται νὰ εἶναι γνήσιος. Εἰς τὴν «Κρητικὴν Ἀνθο-

λογίαν», ὅπου περιελήφθη τὸ ἀπόσπασμα, ἔγραψα σπῶ τα τὰ νεφρά σου. Παραθέτω τώρα χωρίον τοῦ «Φορτουνάτου» παρέχον ἕτερον δείγμα προτάξεως τῆς ἀνωθυμίας ἐπὶ ἀπειλῆς καὶ πειθόν ὅτι καλῶς ἐγένετο ἢ διόρθωσις. Ὁ καπετὰν Τζαβάρας εἰς Δ 157 - 8 ἐπιπλήττων τὸν ὑπηρετήν του, ἐπειδὴ τὸν εἰρωνεύεται, τοῦ λέγει: *πολλὰ νηροῦμαι (ἦτοι φοβοῦμαι) πῶς κόφτω τῆ τῆ μύτη σου*. Τύποι εἰς -άω χάριν τῆς ρίμας ἀπαντοῦν εἰς τὸν γλωσσικῶς ἀμελέστερον τοῦ «Γύπαρι» «Ζήνωνα» καὶ εἰς τὸν Μπουνιαλῆν.

Σ Τ Α Θ Η Σ

Εἰς Β 75 ἀναφέρει ὁ ποιητὴς τὴν *Κούμνα*, καὶ τὴν *Τουρλουροῦ*. Περὶ τοῦ πρώτου ἔγραψεν ὁ Ξανθοῦδίδης («Byz. Neugr. Jahrb.» 1 (1921), σελ. 73) ὅτι ἴσως εἶναι ἡ νησίς Κόνιδα τῆς ἀνατολικῆς Κρήτης, παρασυρθῆς ἐκ τοῦ ὅτι *Τουρλουροῦ* ὠνόμαζαν οἱ Βενετοὶ τὰ *Θοδωροῦ* τῶν Χανίων. Ὁρθῶς ὑπεστηρίχθη ἀντιθέτως ὑπὸ τοῦ Μ. Μανουσάκα, («Κρητικά Χρονικά», Α' (1947), σελ. 70), ὅτι καὶ τὰ δύο εἶναι ὀνόματα συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ γυναικῶν, πιθανῶς μάλιστα γυναικῶν ἀσχολουμένων μὲ μαγικὰ ἐξασφαλίζοντα τὴν ἐρωτικὴν ἀντισπόκρισιν. Ὑπὸ τοῦ ἰδίου (αὐτ., σημ. 58) συνήφθη τὸ *Κούμνα* πρὸς τὸ προσηγορικὸν *κούμνα*, ὅπερ ἐν Κύπρῳ σημαίνει μικρὸν πῖθον διὰ χοιρινὰ πιστά.

Ἐπειδὴ τὸ *κούμνα* δὲν εἶναι γνωστὸν ἐν Κρήτῃ ὡς προσηγορικόν, νομίζω ὅτι πιθανώτερον εἶναι νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν *Κούμναν* τοῦ «Στάθη» ὡς τὸ θῆλυ τοῦ γνωστοῦ κυρίου ὀνόματος *Χοῦμνος*, ἀπαντῶντος καὶ ὡς *Κόμνος*. (Βλ. Μ. Μανουσάκαν εἰς ΕΕΒΣ, ΚΑ' (1951), σελ. 282). Ὁ σχηματισμὸς τοῦ *Κούμνα* ἐκ τοῦ *Κοῦμνος* δὲν εἶναι ἀπίθανος, ἂν ληφθῶσι ὑπ' ὄψει τὰ ἀνάλογα, *ροῦσος - ρούσα*, *χοῦρδος - χούρδα*, *νιοῦρος - νιούρα*, καὶ ὅτι ἐνίοτε τὰ θηλυκὰ τῶν κυρίων ὀνομάτων σχηματίζονται κατὰ τὰ ἐπίθετα, ἄνευ προσθήκης τῶν συνήθων καταλήξεων -ίνα καὶ -αῖνα, π.χ. *Κομνηνός - Κομνηνή*.

Εἰς Γ 538 λέγει ἡ Ἀλεξάντρα εἰς τὸν Στάθην ὑπαινισσομένη τὸ ὄνειρόν της (Α 237 ἔξ.)¹⁶:

κ' εἰς τὸν ὕγιό ἐξεδήλιανε ποῦρι κ' εἰς τὸ γαμπρό σου

Ἡ ἔννοια εἶναι: «τὸ ὄνειρόν ἐπηλήθευσε καὶ διὰ τὸν υἱόν σου, τὸν

¹⁶ Εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον Α 237 ἔγραψα εἰς τὴν «Κρητικὴν Ἀνθολογίαν *δου* κιάλια ἀντὶ *δου* ὀκκιάλια, μὴ παρατηρήσας ὅτι οὕτω δύναται νὰ ἐπέλθῃ σύγκυσις πρὸς τὰ νῦν κολούμενα κιάλια, ἐνῶ εἰς τὸ χωρίον πρόκειται ἀπλῶς περὶ τῶν «γυαλιῶν» (ἰταλ. occhiali).

ὅποιον εὔρες, καὶ διὰ τὸν γαμβρόν σου, ἀφοῦ ἐνύμφευσες τὴν κόρην σου». Κατ' ἀρχὰς ἔγραψα ἀντὶ ἐξεδήλιανε, ἐξεδιάλυνε, (πβ. *ξεδιάλυση*, *ξεδιαλυῶ* εἰς Α 245,6), οὕτω δὲ ἔχει διορθώσει μετ' ἐρωτηματικοῦ ὁ Ξανθοῦδίδης ἐπὶ τοῦ ἀντιτύπου τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου Ἑρακλείου. Ἐν τούτοις ὁ τύπος *ἐξεδήλιανε* καλῶς εἶχε, καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὰ παρορθώματα τῆς «Ἀνθολογίας», ἀφοῦ εὐρίσκεται εἰς δημοτικὸν ποίημα, (Ἀ ρ ι σ τ. Κ ρ ι ἄ ρ η ς, Πλήρης Συλλογὴ κ λ., 1921, σελ. 281):

ὄνειρο τὸ εἶδα, λυγερή, νὰ μοῦ τὸ ξεδηλιάνης

Βεβαίως ὁ τύπος δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ *δηλος*, ὡς ὑπονοεῖ εἰς τὴν σχετικὴν σημείωσιν ὁ Κριάρης, ἀλλ' ἀποτελεῖ ἀναγραμματισμὸν τοῦ *ξεδιαλύνης*. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἢ μετὰ τοῦ *η* γραφῆ εἶναι ἀδικαιολόγητος.

Z H N Ω N

Περὶ τῆς κρητικῆς αὐτῆς τραγωδίας ὑπεστήριξε παλαιότερον ὁ Σάθας («Κρητικὸν Θέατρον», Προλεγ. σελ. 15') καὶ τελευταίως ὁ Φ. Μπουμπουλίδης («Κρητικὰ Χρονικά», Ζ' (1953), σελ. 128) ὅτι μετεφράσθη ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ὁμωνύμου λατινικοῦ ἔργου τοῦ Simeons. Κατ' ἀρχὴν τοῦτο δὲν φαίνεται πολὺ πιθανόν, ὑπάρχουν δὲ καὶ ὠρισμένα ἐνδείξεις περὶ τῆς μεσολαβήσεως μιᾶς ἰταλικῆς μεταφράσεως. Αὗται εἶναι αἱ ἑξῆς.

Τὰ κύρια ὀνόματα τῆς ἀρχαιότητος ἀποδίδονται ἐν τῷ ἔργῳ διὰ τύπου ἰταλικοῦ καὶ ὄχι λατινικοῦ, ὡς *Καστόρες* (σελ. 61 κ.ά.), Ἐμερόντε (E 115), *Φλεγετόντε* (E 116), *Λάτεο* (E 44), *Φετόντε* (E 249), *Στόγε* (E 280).

Εἰς Γ 299 ἐξ. ἀναγινώσκωμεν :

ΟΥΡΒΙΚΙΟΣ

Ἄρμακίος...

ΚΑΣΤΟΡΕΣ

Ἄρμακίος! δὶμὲ καὶ τί γροικοῦσι

τ' ἀτιά μου; ὦ, πῶς τὰ μέλη μου γροικῶ κι ἀνατριχιοῦσι!

Ἄρμακίος, Ἄρμακίος;

ΟΥΡΒΙΚΙΟΣ

τοῦ βασιλιοῦ ὁ φθόνος

ἀφάνισε κ.λ.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον ὁ Οὐρβίκιος ἀναγγέλλει τὴν θανάτωσιν τοῦ Ἄρμακίου ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος, διακοπτόμενος ὑπὸ τοῦ Κάστορος, φίλου τοῦ Ἄρμακίου, ὁ ὁποῖος ἐταράχθη εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς λέξεως

Ἀρμάκιος. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ *Ἀρμάκιος* εἶναι ἀντικείμενον τοῦ *ἀφάνισε*. Κανονικῶς λοιπὸν θὰ ἐτίθετο αἰτιατικὴ καὶ οἱ λόγοι τοῦ Οὐρβικίου θὰ ἄρχιζον διὰ τοῦ τὸν *Ἀρμάκιον*.

Τὸ λάθος δικαιολογεῖται, ἂν ὑποτεθῆ ὅτι εἰς τὸ πρότυπον, ἐκ τοῦ ὁποίου μετέφραζεν ὁ ποιητής, δὲν ἐγένετο διάκρισις μεταξὺ τῶν δύο πτώσεων· ἀλλὰ τὸ φαινόμενον αὐτὸ χαρακτηρίζει τὴν ἰταλικὴν καὶ ὄχι τὴν λατινικὴν γλῶσσαν. Δυστυχῶς δὲν ἔχω τὸ λατινικὸν κείμενον τοῦ Simeons διὰ νὰ ἐλέγξω τὴν ὑπόθεσίν μου.

Περίεργος ἰταλισμὸς παρατηρεῖται, ὡς νομίζω εἰς Δ 134 ὅπου ὁ Λογγίνος μονολογῶν ἀθέατος ὀπισθεν τοῦ ἀνυπόπτου Πελαγίου, καὶ μὴ τολμῶν νὰ τὸν πλήξῃ, λέγει :

δίμενα ἀποκρυγαίνω
δίχως νὰ δώσω θάνατο μὲ βλέπω ἀποθαμένο.

Πιθανῶς τὸ *μὲ βλέπω* εἶναι πρόχειρος καὶ κακόζηλος μετάφρασις τοῦ ἰταλ. *mi vedo*. Ὅτι ὁ Λογγίνος εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δὲν ὀμιλεῖ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ὡς πολλαχοῦ τοῦ χωρίου, (ὅτε θὰ ἔπρεπε νὰ γράψωμεν *σὲ βλέπω*), φαίνεται ἐκ τῶν ἀμέσως προηγουμένων ρημάτων *ἀποκρυγαίνω* καὶ *δώσω*. Πάντως καὶ ἡ γραφὴ *σὲ βλέπω* δὲν δύναται νὰ ἀποκλεισθῆ. Καὶ ἐδῶ θὰ ἦτο χρήσιμος ἡ παραβολὴ πρὸς τὸ λατινικόν.

Πιθανῶς λοιπὸν ὁ «Ζήνων» μετεφράσθη ἔξ ἀγνώστου ἰταλικῆς διασκευῆς τοῦ ἔργου τοῦ Simeons. Ἄς σημειωθῆ ὅτι τὸ 1696 ἐξεδόθη ἐν Βενετίᾳ ἰταλικὸν μελόδραμα «Zenone Imperatore d' Oriente». (Κ. Σάθας, «Κρητικὸν Θέατρον», Προλεγόμενα, σελ. ιθ'). Πιθανῶς εἶχε προηγηθῆ ὁμώνυμον ἰταλικὸν δράμα βασιζόμενον ἐπὶ τοῦ Simeons· αἱ ἔρευναι πρέπει νὰ στραφοῦν καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν.

Αὐτόθι, Α 67 - 8. Ὁ Ζήνων καλεῖ τὸν ἀστρολόγον Εὐφημιανὸν νὰ παρουσιασθῆ :

Ἐουφημιανέ, διδάσκαλε πρόβαλε τῆς μαγείας,
ρήτορα πολλὰ ἔξακουστὲ καὶ τῆς ἀστρολογίας.

Ἐπὶ τοῦ Ἐ. Κριαρᾶ («Byz. Neugr. Jahrb.», 12, σελ. 57) διωρθώθη τὸ *πρόβαλε* εἰς *πρόβουλε* συναφθὲν πρὸς τὸ *μαγείας*. Ἄλλ' ἡ λέξις *πρόβουλος* εἶναι, καθ' ὅσον γνωρίζω, ἄγνωστος εἰς τὰ κρητικὰ κείμενα, διερωτῶμαι δὲ τί θὰ ἐσήμαινε *πρόβουλος τῆς μαγείας*. Γραπτέον :

Ἐουφημιανέ, διδάσκαλε, πρόβαλε, τῆς μαγείας
ρήτορα πολλὰ ἔξακουστὲ καὶ τῆς ἀστρολογίας.

Νομίζω ὅτι δὲν παρατηρήθη ὅτι ἡ σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *ρήτορα* (ἦτοι *διδάσκαλε*) *τῆς μαγείας καὶ τῆς ἀστρολογίας*. Τὸ καὶ συνάπτει τὴν μαγείαν πρὸς τὴν ἀστρολογίαν· ἂν τὸ *μαγείας* συναφθῆ πρὸς τὸ ὑποθετικὸν *πρόβουλε*, τὸ καὶ μένει μετέωρον καὶ οὐδὲν συνδέει. Ἄλλως τὸ *πρόβαλε* εἶναι συνήθης κλήσις πρὸς ἐμφάνισιν. Πβ. Στάθης Γ 145, ὅπου ὁ Ἄρετος κρούει τὴν θύραν καὶ διαλέγεται μετὰ τοῦ ἔσωθεν ἐρωτῶντος Φόλα, καλῶν αὐτὸν νὰ ἐμφανισθῆ :

Ποιὸς εἶναι αὐτοῦ ὁποῦ κωπᾶ ;

— *Πρόβαλε, ἄ θεὸς νὰ μάθης.*

Αἱ ἀκολουθοῦσαι εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ «Ζήνωνος» σκηνηκαὶ ὀδηγίαι ἀνταποκρίνονται ἀκριβῶς εἰς τὸ *πρόβαλε* τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄλλως ἀπαραίτητον εἰς τὸ δίστιχον. *Τότες ἀνοίγει ἡ προσπειτίβα τῆς σένας καὶ φαίνεται ὁ μάγος.*

Αὐτόθι, Α 251 ἐξ. :

*Ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξὸ τοῦ βασιλιᾶ τοῦ κόσμου
τί στέκεις ; δὲ σηκῶνεσαι, Βασιλίσκε ἀπ' τὸ πλευρό μου!
Ἐσὲ μιλῶ! γῆ δὲ γροικᾶς ; Σηκῶσου ἀπ' ὀμπρός μου!
νὰ μὴ σὲ βλέπη οὐδὲ ποσῶς τοῦτο τὸ πρόσωπό μου!*

Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου καὶ τῆς ρίμας πρέπει νὰ ἀλλάξουν ἀμοιβαίως ἑσῆσιν τὰ δευτέρα ἡμιστίχια τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου στίχου.

*Ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξὸ τοῦ βασιλιᾶ τοῦ κόσμου
τί στέκεις ; Δὲ σηκῶνεσαι, Βασιλίσκε, ἀπ' ὀμπρός μου;
Ἐσὲ μιλῶ! γῆ δὲ γροικᾶς ; Σηκῶσου ἀπ' τὸ πλευρό μου,
νὰ μὴ σὲ βλέπη οὐδὲ ποσῶς τοῦτο τὸ πρόσωπό μου.*

Διὰ τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Ἀναγεννήσεως, ἃς σημειωθῆ ὅτι ἡ σκηνὴ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ φαντάσματος τοῦ Ἄρμακίου κατὰ τὸ συμπόσιον εἰς μόνον τὸν Ζήωνα, (Πρ. Ε' σελ. Δ'), παρουσιάζει ἀναλογίαν πρὸς τὴν σκηνὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ δολοφονηθέντος Βανquo κατὰ τὸ συμπόσιον εἰς μόνον τὸν Macbeth, εἰς τὴν ὁμώνυμον τραγωδίαν τοῦ Σαιξπήρου, (Πρ. III, σκ. IV). Ὑπάρχουν δὲ καὶ ὠρισμένα ἀντιστοιχίαι εἰς τοὺς λόγους Ζήνωνος—Μάκβεθ, καὶ Λογγίνου—Λαίδης Μάκβεθ. Ἴσως ὁ Simeons εἶχε μιμηθῆ τὸν Σαιξπήρον ἢ καὶ οἱ δύο εἶχαν κοινὰ ἰταλικά πρότυπα.

Φ Ο Ρ Τ Ο Υ Ν Α Τ Ο Σ

Τελείως ἀστήρικτοι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ Γ. Χατζιδάκη («Ἐπιστ. Ἑπετ. Φιλολ. Σχολῆς Πανεπ. Θεσσαλ.», 1 (1927), σελ. 24)

περὶ ἀτελοῦς γνώσεως τῆς γλώσσης καὶ κακῆς στιχουργίας τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Φωσκόλου. Οὕτω π. χ. θεωρεῖ (αὐτ., σελ. 26) ἐλαττωματικούς στίχους ἔχοντας συνίζησιν μεταξὺ τῶν ἡμιστιχίων, ἐνῶ τοιοῦτοι στίχοι ἀπαντοῦν, ἂν καὶ σπανιώτερον, καὶ εἰς τὸν Κορνάρου. Αἱ συνίξεις αὗται, τελείως ἄγνωστοι εἰς τὴν δημοτικὴν ποίησιν, προσδίδουν εἰς τὸν στίχον τοῦ Φωσκόλου προσωπικωτέραν καὶ λογιωτέραν ἀπόχρωσιν.

Ἐπίσης δὲν ἀποτελεῖ ἐνδειξιν «μικρᾶς ἑλληνομαθείας», ὡς λέγει ὁ Χατζιδάκης, τὸ ὅτι ὁ Φωσκόλος λέγει τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας *ρωμιούς* καὶ τὸ κράτος τοὺς *ρωμικᾶτο*, *ρωμαικᾶτο*. Ἀντιθέτως ἢ χρῆσις τῶν ὄρων τούτων ἀποτελεῖ ἐνδειξιν συνειδήσεως τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος τοῦ ἀρχαίου καὶ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, τούτο δὲ εἶναι λίαν σημαντικὸν καὶ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς μορφώσεως τοῦ ποιητοῦ. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ὁ ὄρος *ρωμιακᾶτο* ἐπανευρίσκεται εἰς παραλλαγήν τοῦ Τραγουδιοῦ τοῦ Δασκαλογιάννη, (παρὰ M a n g o, Quelques remarques sur la chanson de Daskaloyannis, «Κρητικὰ Χρονικά», Η' (1954), σελ. 51):

*Δάσκαλε Γιάννη τῷ Σφακιῷ μὲ τὸ πολὺ φουσοᾶτο,
δὲν εἶσαι σὺ ποὺ μοῦ ἔλεγε, θὰ κάμης ρωμιακᾶτο;*

Πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τὸν Φορτουνίτον, Ἰντερμ. Β', στ. 160, ἐνθα λέγεται περὶ τῆς Ἑλένης ὅτι :

σὸ Ρωμικᾶτο εὐρίσκειται καὶ φέγγει καὶ πλουμίζει

(ἦτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα), πρέπει νὰ γραφῆ *ρωμιακᾶτο*. Ἄτερος τύπος ἀπαντῶν εἰς Ἰντερμ. Γ', στ. 148 :

ὡγιά νὰ δῆ τσι δύνამες τσ' ἔχει τὸ Ρωμαικᾶτο

Προῆλθεν ἐκ τοῦ *Ρωμαικᾶτο*. Πιστεύω δηλαδὴ ὅτι παραλλήλως ἐλέχθη *Ρωμαῖος* > *Ρωμαῖκο* - *Ρωμαῖκο* > *Ρωμιακᾶτο* - *Ρωμαικᾶτο* καὶ *Ρωμιός* > *Ρωμιακὸ* > *Ρωμιακᾶτο*.

Αὐτόθι, Α 158. Ὁ ἰατρὸς Λούρας καυχώμενος διὰ τὴν ἱκανότητά του λέγει ὅτι οἱ συνάδελφοί του εἶναι ἀκατάριστοι καὶ δὲν ἀνέγνωσαν :

Διοσκορίδη τὸ θαυμαστὸ καὶ τὸ σοφὸ Ἰπποκράτη.

Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου πρέπει, νομίζω, νὰ υἰοθετήσωμεν τὸν ἰταλικὸν τύπον *Διοσκορίδε*.

Αὐτόθι, Α 195 - 6. Ὁ ὑπηρέτης τοῦ Λούρα Μποζίκης ἀκούων παρὰ τοῦ κυρίου του ὅτι ἡ ἀσθενὴς Κερὰ Μηλιά, τὴν ὁποίαν ἐπεσκεπθῆ, τοῦ ἔδωκε δι' ἀμοιβὴν χρυσοῦν νόμισμα, λέγει :

*ἔνα τσικίνοι τοῦ ἔδωκε κανκοῦ κοιλιὰ μὴ σπάσης,
ἔτσι νὰ ζῆς βαρειόμοιρε νὰ σώσης νὰ πασκάσης.*

Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Μποζίκης ἐδῶ μονολογεῖ πρὸς τὴν κοιλίαν του, ὡς καὶ εἰς (Δ 497 - 8), ὅπου ἀκούων ὅτι ἐτοιμάζεται γάμος λέγει :

*Χαίρου, καϊμένη μου κοιλιὰ καὶ σὺ παραδαρμένη,
καὶ τ' ἄντερό σου πάλι ἐδά, λογιάζω, ξεπλαταίνει.*

καὶ εἰς Ε 210 - 1, ὅπου λαμβάνων τὴν ἐντολὴν νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ γαμήλιον δεῖπνον ἀναφωνεῖ :

*κοιλιὰ μου, ἃ δὲ χοριάσης
ἀπόψε καθὼς πεθυμᾶς, πολλὰ παραπονοῦ μου.*

Εἰς τὸ παρὸν λοιπὸν χωρίον πρέπει νὰ στίξωμεν καὶ νὰ γράψωμεν οὕτω :

*Ἔνα τοικίνι τοῦ ἴδωκε! Κανκοῦ, κοιλιὰ, μὴ σπάσης·
ἔτσι νὰ ζῆς, βαρειόμοιρη, νὰ σώσης νὰ πασκάσης.*

Δι' ἀνάλογον χρῆσιν τοῦ *κανκοῦ* (=χαίρου), πβ. Φορτουν., Δ 26, Μπουνιαλῆ, Κρητ. Πόλ., σελ. 411, στ. 24. Ἐλλειπτικῶς συνιστᾷ ὁ Μποζίκης εἰς τὴν κοιλίαν του νὰ *κανχᾶται* καὶ νὰ *χαίρεται*, διότι θὰ φάγῃ τόσον, ὥστε νὰ κινδυνεύῃ μήπως διαρραγῆ, καὶ ἐκφράζει τὴν εὐχὴν νὰ προφθάσῃ αὕτη νὰ «*πασκάσῃ*» μετὰ τὴν μακρὰν νηστείαν.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Α 330 - 1 :

*Ὡ πόσο πόνο σήμερο γροικῶ μὲς σὴν καρδιά μου
κ' ἔχει τὸ νοῦ διασκορπίσει κι ὅλα τὰ λογικά μου.*

Γραπτέον *διασκορπιστὸ* διὰ τὸ μέτρον. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ἡ σελὶς τοῦ χγ., ὅπου ὁ στίχος, ἔχει γραφῆ δι' ἄλλης χειρός, (πβ. σημείωσιν σελ. 56).

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 36. Ἡ μνεία τοῦ «*Ντὸν Τζουάνε*» (Don Juan d' Austria, φυσικοῦ υἱοῦ Καρόλου τοῦ Πέμπτου καὶ νικητοῦ τῆς ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου, 1571), πιθανῶς δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν εὐρεσιν τοῦ προτύπου τοῦ «*Φορτουνάτου*», ἂν βεβαίως ἡ μνεία αὕτη ἀνήκῃ εἰς τὸ πρότυπον, ὡς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν. Τοῦτο θὰ ἐγράφη μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου, ἢ ὁποῖα κατέστησε τὸν Don Juan ἔνδοξον.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 85 ἐξ. Ὁ Καπετὰν Τζαβάρλας λέγει :

*κι ὅτι ὦρα οἱ Τοῦρκοι ἐκούσασι, ὅπου ἴσαν εἰς τὴ φύσσα,
τὸν ἐρχομό μου ἐμένα ἐδῶ, πάραντας ἐσηκῶσα
τοῖ ψύλλους τως κ' ἐφύγασι κ.λ.*

Ὁ Τζαβάρλας ὑπαινίσσεται πραγματικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον κομπαιτικῶς ἀποδίδει εἰς τὴν ἀφίξιν του εἰς Κρήτην. Πρόκειται περὶ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων τῶν πολιορκούντων τὸν Χάνδακα μετὰ τὰς ἀκάρπους ἐπιθέσεις τῶν πρώτων ἐτῶν. Τὴν ἀποχώ-

ρησιν, πράγματι αἰφνιδίαν καὶ ἀνέλπιστον, περιγράφει ὁ Μ π ο υ ν ῖ α λ ῆ ς, Κρητικὸς Πόλεμος, σελ. 298, στ. 11 ἔξ.).

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 185 - 8. Ὁ Φορτουναῖτος ἐξομολογεῖται εἰς τὸν φίλον του Θόδωρον τὸν ἔρωτά του πρὸς τὴν Πετρονέλλαν λέγων :

*Τούτη τὸ νοῦ μου ἐσῆκωσε, τούτη τὸ λογισμό μου
μου πῆρε καὶ νὰ τὰ ἴχω πλιὸ δὲν ἔναι μπορετό μου.*

Ἐ δὲ Θόδωρος ἀπαντᾷ :

*Κι ὀγια ἀίντα, φίλε, σάπασε, καὶ τάσσω σου νὰ κάμω
μὲ κάθε μὸδο γλήγορα νὰ κάμειτε τὸ γάμο.*

Εἰς τὰ λόγια τοῦ Θόδωρου δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀΐδας (βοηθείας). Ὅθεν πρέπει νὰ γράψωμεν καὶ νὰ στίξωμεν οὕτω :

Κι ὀγια εἴντα, φίλε; Σάπασε κ.λ.

« Διὰ τὴν θὰ χάσης τὸν νοῦν σου; Σιώπα, καὶ ἐγὼ σοῦ ὑπόσχομαι κ.λ. ».

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 196. Ὁ Χατζιδάκης (ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25) διώρθωσεν ἀντὶ ὥστε νὰ μὴ γνωρίζῃ, ὥστε ποὺ νὰ γνωρίζῃ. Ἐς παρατηρηθῆ ὅμως ἵτι, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοῦ αὐτογράφου τοῦ ποιητοῦ, δυνάμεθα νὰ διορθώσωμεν μόνον πιθανὰ παραναγνώσματα τοῦ ἐκδότου, ἐσφαλμένον τονισμόν αὐτοῦ, καὶ ἀνορθογραφίας ἢ προφανῆ σφάλματα ἐκ παραδρομῆς τοῦ ποιητοῦ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 199. *Εἴντα δὲν εἶναι κύρις σου;* Ἐκ τοῦ *εἴντα* τούτου προῆλθε τὸ ἀκούμενον καὶ τώρα *ντά*.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 202 - 3. Ὁ Φουρτουναῖτος διηγεῖται ὅτι ὁ θετὸς πατήρ του Γιαννουῖτος ἀσχολούμενος ἄλλοτε μὲ τὸ ἐμπόριον τὸν εὔρε νήπιον ἐντὸς πρῶν πειρατικῶν πλοίου (*φούστιας*), ποὺ ἠγόρασε :

*κ' ἔρχοντας μιὰ φούστα ν' ἀγοράση
μέσα στὴ φούστα μ' εὔρηκε κ.λ.*

Θὰ ἀνέμενε κανεὶς *ἔστοντας μιὰ φούστα ν' ἀγοράση*, δηλ. μὲ τὸ νὰ ἀγοράση, ἢ δὲ ὑπόθεσις αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ στίχου (βλ. σημείωσιν τοῦ ἐκδότου) *τυχαίνοντας*.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Β 357. *δὲν ἐθωρῶ. Γρ. δένε θωρῶ.* Δὲν πρόκειται περὶ αὐθαιρέτου βιασμοῦ τῆς γλώσσης χάριν τοῦ μέτρου, ἀφοῦ τὸ *δένε* τοῦτο σχηματισθὲν, ὅταν ἠκούετο ἀκόμη τὸ ν τοῦ *δέν*, κατὰ τὸ *κλαῖν - κλαῖνε, τὸν - τόνε, εἶπεν - εἶπενε* κ.λ., εὐρίσκεται καὶ εἰς δημοτικὸν τραγούδι, (Ἄ. Κ ρ ι ἄ ρ η ς, Πλήρης Συλλογὴ κ.λ., σελ. 259, «Εἰδύλιον»). Πβ. καὶ Φορτ., Δ 427, ὅπου γρ. : *δένε ντρέπεται*.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Γ 19 - 21. Ὁ Τζαβάρλας λέγει :

*...ἐγὼ ἴβαλα στὸ λογισμό μου τώρα
ἀνὲ τακάρου οἱ Τοῦρκοι πλιὸ εἰούτη μας τὴ χώρα,*

σὲ μπαλουβάροδο ἕνα ψηλὸ νὰ πὰ νὰ κατοικήσω

Οἱ στίχοι οὗτοι δεικνύουν ὅτι τὸ δρᾶμα γράφεται ἐν καιρῷ πολεμικῆς ἀναπαύσεως, (πβ. καὶ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα περὶ ἀποχωρήσεως τῶν πολιορκητῶν). Τοῦτο συμφωνεῖ ἐντελῶς πρὸς τὴν νέαν χρονολόγησιν τῆς συγγραφῆς τοῦ «Φορτουνάτου» ὀλίγον πρὸ τοῦ 1666, (βλ. G. Morgan, «Κρητικὰ Χρονικά», Η', (1954), σελ. 63). Εἶναι περιέργον πῶς ὁ Ξανθοουδίδης τοποθετῶν τὴν συγγραφὴν κατὰ «τὰ δύο ἢ τρία τελευταῖα ἔτη τῆς πολιορκίας...καὶ δὴ, πιθανώτατα αὐτὸ τὸ τελευταῖον ἔτος (εἰσαγ. σελ. 10) δὲν παρετήρησε τὰς ὡς ἄνω ἐνδείξεις εἰρηνικῆς περιόδου, τὰς ὁποίας παρέχει τὸ κείμενον.

Αὐτόθι, Γ 108 - 9. Ἡ Πετροῦ λέγει περὶ τοῦ Τζαβάρου :

*τὴν ὥρα δὲ θωροῶ νὰ τότε ρίξω χάμαι
καὶ μὰ τὸ κακοσίκαλο νὰ τότε περιχύσω.*

Γρ. μὲ τὸ κακοσίκαλο, δηλ. μὲ τὸ ἀγγεῖον τῆς νυκτός.

Αὐτόθι, Γ 229 - 230. Ὁ Μποζίκης ἐπεμβαίνει ὑπὲρ τοῦ κυρίου του εἰς τὴν ρῆξιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Δάσκαλον.

ΛΟΥΡΑΣ

*Στάσον δαμάκι, κερατά, κ' ἐδὰ θέλεις γελάσει,
νὰ σ' ἀρμηνέψω νὰ μιλής.*

ΜΠΟΖΙΚΗΣ

Ἐμέναν ἄση

Διὰ νὰ ἔχωμεν δεκαπεντασύλλαβον, πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν οἱ λόγοι τοῦ Μποζίκη πιθανώτατα οὕτω : < Ἀφέντη, > *ἐμέναν ἄση.*

Αὐτόθι, Γ 157 - 8 :

*νὰ βουληθῆ ἔτσι γέροντας καὶ passa sessanta anni
nubere σὲ Puercula, πὸν δεκοκτῶ δὲ φτάνει*

Ἡ ἀνάμιξις λατινικῶν, ἰταλικῶν καὶ ἑλληνικῶν δι' ἰταλικῶν χαρακτηριστῶν γεγραμμένων, ἐδυσχέρανε τὴν ὀρθὴν μεταγραφὴν. Γραπτέον : *chè passa sessanta anni | nubere se puercula* κ.λ. Καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα ἢ μεταγραφὴ τῶν ξηνογλώσσων χωρίων ἔχει γίνει ἀτελέστατα.

Αὐτόθι, Γ 330 :

καὶ πάλι σὰ μῶρθη ἀρρωσιὰ, ἐτόιες γιάτρεψέ με.

Ὁ στίχος καλῶς ἔχει, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ εἶναι ἄρρυθμος, πρέπει νὰ τὸν ἀναγνώσωμεν ἐγκλίνοντες τὸ μῶρθη ὡς ἄτονον μετὰ τὸ σάν. Πβ. Γ 434 :

καθὼς μῶχει παραγγελιά στὴν πόρτα νὰ προβάλη

Πβ. καὶ Ἐρωτοκ., Γ 842 : *ὡσάν ξένο μ' ἐκλάφα.*

Αὐτόθι, Γ 425 :

ἀπὸν ἀνίσως κι ἀφέντης μου εἶχεν ἀποφασίσει

Γρ. ἀνισῶς, πβ. ἀνωτέρω σελ. 251 τὰ λεγόμενα ὑπ' ἐμοῦ περὶ Ἐρωφ. Δ 193 ἔξ. ¹¹.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Δ 71. Τὴν λ. κορδόγερος, διὰ τῆς ὁποίας χαρακτηρίζεται ὁ ἐρωτευμένος γέρον Λούρας, ἐρμηνεύει ὁ Ξανθουδίδης (γλωσσάριον) καὶ ὁ Χατζιδάκης (ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 33) «τὸν γέροντα, ποῦ εἶθε νὰ τὶ κορδίση». Ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἐξεζητημένη. Πιθανῶς πρέπει νὰ γραφῆ τὸ πάγκοινον καὶ λίαν ἀρμόζον πορδόγερος.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Δ 272 ἔξ. Ὡγια νὰ δῆς ποιὸς ἄλλος σὰν ἐμένα...δὲ βρῖσκειται κ.λ. Γραπτέον π ὠ ς ἄλλος.

Α ὕ τ ὀ θ ι, Δ 409 - 10. Ὁ φιλάργυρος Λούρας συνιστᾷ οικονομίαν εἰς τὸν ὑπηρέτην του.

*Τὸ προᾶμαν, ὁποῦ σοῦ ἴδωκα, νὰ πὰ νὰ πουσουνίσσης,
στέρεψε τίβεται ἀπ' αὐτό, μηδὲ μοῦ καταλύσης.*

Πιθανῶς γρ. μηδὲ μὲ καταλύσης, δηλ. «μὴ μὲ καταστρέψης».

Α ὕ τ ὀ θ ι, Ε 24 ἔξ. Ἡ ἄσεμνος ὑπηρέτρια Ἀγουστίνα μονολογοῦσα λέγει :

*Μὰ πάλι ἂν ἤθελά ἴσαι γρὰ ψόφια καὶ ζσρωμένη,
θαροεῖς κ' ἐμίλειε μου κιανεῖς, γῆ σκιάς ἐσίμωνέ μου,
γῆ καὶ παποῦτοιιν ἔβανα μαρογελλωτὸ ποτὲ μου ;
καὶ πάντη ἀνὲ στοιχίσωμεν οἱ κακομοιρασμένες
ἀπὸν τὸν κόπο μας ποτὲ πάμε καλικωμένες
ροῦχο δὲ μᾶσε δίδουσι, μηδὲ καλίκωσή μας κ.λ.*

Τὸ πάντη (μήπως) καὶ στοιχίζω (μισθοῦμαι ὡς ὑπηρέτης) ἐξηγεῖ εἰς τὸ γλωσσάριον ὁ Ξ., ἄλλ' οἱ στίχοι 27 - 8, ὡς ἔχουν στιχθῆ, δὲν ἔχουν νόημα. Πρέπει νὰ στίξωμεν οὕτω :

*καὶ πάντη ἀνὲ στοιχίσωμεν οἱ κακομοιρασμένες,
ἀπὸν τὸν κόπο μας ποτὲ πάμε καλικωμένες ;*

Δηλαδή «καὶ μήπως ἂν προσληφθῶμεν ὡς ὑπηρέτριαι, κερδίζομεν ποτὲ

¹¹) Ὁ ἀναπαισικὸς ρυθμὸς ἀποτελεῖ πάντοτε σφάλμα διὰ τὸν κρητικὸν δεκαπεντασύλλαβον, παρὰ τὴν ἀποψιν τοῦ Ε. Κ ρ ι α ρ ᾱ, («Ἐπετ. τοῦ Μεσαιων. Ἀρχείου», Α' (1939), σελ. 14 - 15). Ἀπόδειξις εἶναι τὸ ὅτι ὁ ρυθμὸς αὐτὸς παρουσιάζεται μόνον εἰς ὀρισμένας περιπτώσεις, ὅπου ὁ τονισμὸς τῆς λέξεως εἶναι ἀμφίβολος, ὡς εἰς τὰ ἀνωτέρω δίχως - δικῶς, ἀνίσως - ἀνισῶς, καὶ εἰς τὸ ρ. φανίστη ἀπαντῶν ἐνίοτε καὶ ὡς φάνιστη. Τοῦτο εἶναι παθ. ἀόρ. τοῦ φανίζω - ομαι (πβ. «Γύπαρις», Πρόλ. Ἥλιου, στ. 138 : ἐφανίσα), ἐτονίσθη δὲ εἰς τὴν πρώτην συλλαβὴν κατὰ τι ἐπίσης συχνὰ φαίνεται, φάνη, φάνηκε. Ἰδιαιτέρως βέβαιος εἶναι ὁ τονισμὸς φάνιστη εἰς Ἐρωτ. Ε 895 καὶ παραμυθὸς μοῦ φάνιστη κοιτσουναράκι ἐκτύπα, ὅπου ἡ πρότασις τοῦ Κριαρᾶ (ἐνθ' ἀν.) νὰ τονισθῆ φανίστη καὶ νὰ θεωρηθῆ «μετρικὸν σφάλμα» τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεκτος.

ἀπὸ τὴν ἐργασίαν μας ὑποδήματα; Οἱ κύριοί μας δὲν μᾶς δίδουν ἐνδύματα, ὑπόδησιν κ.λ.». Ὅλον τὸ χωρίον δικαιολογεῖ τὰ ἐν συνεχείᾳ λογόμενα ὑπὸ τῆς Ἀγουστίνης περὶ τῆς ἀνάγκης καταφυγῆς εἰς ἐρασιτάς διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαιούτων ὑπὸ μορφὴν δώρων. Πβ. ἀνάλογον χρῆσιν τοῦ ποτὲ εἰς ἐρωτηματικὴν πρότασιν εἰς Ἐρωφ., Δ 734, ὅπου καλῶς ἔστιξεν ὁ Ξανθουδίδης, παρὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Δεῖνακῆ («Κρητ. Μελ.», Α', σελ. 99).

Παραθέτω κατωτέρω λόγια τινὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης τοῦ «Φορτουνάτου» μὴ μνημονεύομενα ὑπὸ τοῦ Ξανθουδίδη, (εἰσαγ. σελ. 9, σημ. 7). Πρὸλ. Τύχης, στ. 78: *σιεμμένοι* (=ἔστεμμένοι), Α 291: *ἀρεσκοόμενος*, Α 300: *χρειάζομαι*, Α 313: *γνήσα*, Γ 216: *πόριος*, Γ 248: *ἐργασία*, Γ 398: *μετατρέψη*, Δ 432: *δμοιάζει*, Δ 586: *μετέχης*, Ε 98: *ἀντίληψη*, Ε 411: *ἀκρόαση*.

Μ Π Ο Υ Ν Ι Α Λ Η Σ

Περὶ τοῦ χρόνου ποιήσεως τοῦ «Κρητικοῦ Πολέμου» τοῦ Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ ἐλέχθη ἀνωτέρω. Παρέχω ἐνταῦθα διορθώσεις τινὰς τοῦ κειμένου.

Σελ. 437, στ. 20. Προσωποποιουμένη ἢ πόλις (ὁ Χάνδαξ) λέγει:

*γιατι ἔχω μιὰ διπλῆ φωτιά ἀνάδια μου και ξάφτει
και πᾶσα μέρα και ἐμὲ και πᾶσα ἕνα βλάφτει.*

Γραπτέον *καίει ἐμέ*. Πβ. Σαχλίχην, Wagner, Carmina Graeca, σελ. 69, στ. 182: *και κλαί το ριζικόν του*, αὐτ. σελ. 75, στ. 303: *να κλαί, ν' ἀναστενάζη, ἀντι κλαίει*.

Σελ. 515, στ. 17:

Και τὰ μουράγια ἐδέσανε κ' εἶχε τα κερδεμένα

Γραπτέον *ἐπέσανε*.

Σελ. 546, στ. 13:

*Τὸ ἅγιο αἷμα πίνουσι τότες και κασσελλιάζουν
και τῆ Μεσοπαντίτισσα και λείψανα φυλάσσουν.*

Πιθανῶς γραπτέον *τὸ ἅγιο αἷμα πίνουσι*. Πρόκειται διὰ τοὺς ἐκκενοῦντας τὴν πόλιν, οἱ ὅποιοι ἔπινον τὸ ἅγιον αἷμα τῶν ἐκκλησιῶν, ἵνα μὴ βεβηλωθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰς δὲ εἰκόνας (τὴν Μεσοπαντίτισσαν), καὶ τὰ λείψανα ἐφύλασσαν εἰς κιβώτια πρὸς μεταφορὰν εἰς τὴν Βενετίαν.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ΑΛΕΞΙΟΥ